

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka a literatury

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Obraz ženy 19. století u Karoliny Světlé a
Elišky Krásnohorské
(na základě vybraných textů)

Vypracovala: Monika Lexová
Vedoucí práce: prof. PhDr. Miloš Zelenka, DrSc.

České Budějovice 2013

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem svoji bakalářskou práci vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

České Budějovice, 20. dubna 2013

.....
Monika Lexová

Poděkování:

Děkuji prof. PhDr. Miloši Zelenkovi, Dr.Sc., za odborné vedení, cenné rady, ochotu a pomoc při vypracovávání mé bakalářské práce.

Anotace

Obraz ženy 19. století u Karoliny Světlé a Elišky Krásnohorské (na základě vybraných textů)

Cílem této práce je porovnání literární činnosti dvou českých spisovatelek 19. století – Karoliny Světlé a Elišky Krásnohorské. Na základě vybraných textů autorek je provedena charakteristika jejich literární činnosti a typologie hlavních postav včetně jejich osudů. Vedle literární tvorby obou zmíněných autorek nezůstane opomenut ani jejich osobní život včetně snahy o emancipaci žen. Úvodní část se zaměřuje na charakteristiku doby 19. století z pohledu postavení ženy v české společnosti a jejího vývoje. Závěr práce obsahuje shrnutí tvorby obou autorek a porovnání jejich činnosti.

Abstract

Image of a 19th century woman as described by Karolina Světlá and Eliška Krásnohorská (based on selected texts)

The aim of this study is to compare literary activity of two Czech writers in the 19th century - Karolina Světlá and Eliška Krásnohorská. Based on selected texts of the authors is made a characteristic of their literary activities and typology of the main characters and their fates. In addition to the literary work of both these authors it will not be overlooked their personal life and commitment to the emancipation of women. The introductory section is focused on the characteristic of years of 19th century from the perspective of the status of a woman in Czech society and its development. The conclusion summarizes the work of both authors and compares their activities.

Obsah

1 Úvod	6
2 Charakteristika doby.....	7
3 Karolina Světlá.....	11
3.1 Život.....	11
3.2 Charakteristika díla	16
3.3 Rozbor díla.....	22
3.3.1 Vesnický román.....	22
3.3.2 Kříž u potoka	26
3.3.3 Kantůrčice.....	29
4 Eliška Krásnohorská	32
4.1 Život.....	32
4.2 Charakteristika díla	36
4.3 Rozbor díla.....	40
4.3.1 Svěhlavička.....	40
4.3.2 Jediná.....	42
5 Závěr	45
6 Seznam použité literatury	47

1 Úvod

Karolina Světlá a Eliška Krásnohorská byly významnými představitelkami české literatury 19. století. Tyto autorky se neproslavily pouze svou činností literární, ale také činností vlasteneckou a především emancipační. Působily v mnoha důležitých ženských spolcích a svou zásluhou přispěly ve velké míře k vylepšení celkového postavení žen ve společnosti, především jejich vzdělání.

Tyto autorky jsem si zvolila především proto, že i přes svůj značný přínos české literatuře a společnosti nejsou v dnešní době široké veřejnosti tak známé jako jejich současnice Božena Němcová.

V této práci se zaměřím na porovnání literární činnosti Karoliny Světlé a Elišky Krásnohorské. Charakterizuji hlavní znaky prozaické tvorby obou autorek a na základě vybraných textů provedu typologii hlavních postav včetně jejich osudů a vzájemných vztahů. Vedle literární tvorby obou zmíněných autorek nezůstane opomenut ani jejich osobní život včetně snahy o emancipaci žen.

Práce je rozdělena do tří hlavních kapitol. První kapitola zachycuje charakteristiku doby 19. století z pohledu postavení ženy v české společnosti a jejího vývoje. Důležitou roli zde představují především nově zakládané ženské spolky. Druhá kapitola se věnuje Karolině Světlé. Vedle popisu důležitých událostí autorčina života se tato kapitola bude zabývat charakteristikou díla autorky a rozboru vybraných románů. K rozboru jsem zvolila romány *Vesnický román*, *Kříž u potoka* a *Kantůrčice*, kde budu čerpat především z vlastní interpretace. Třetí kapitola se věnuje druhé autorce - Elišce Krásnohorské. Tato kapitola opět obsahuje stručný popis života autorky, dále charakteristiku jejího prozaického díla a literární rozbor vybraných dívčích románů *Svéhlavička* a *Jediná*. Při rozboru jmenovaných románů vycházím opět především z vlastní interpretace. Závěr práce obsahuje porovnání činností obou autorek, tedy i jejich náhledu na „morálně správnou ženu v 19. století“.

2 Charakteristika doby

Život ženy byl na počátku 19. století přesně vymezen obecně uznávanými normami. Úkolem rodičů bylo nechat svou dceru řádně vychovat a opatřit ji dobře zabezpečeného muže. Úkolem dívky a později ženy bylo vést domácnost a starat se o výchovu svých dětí. Život žen spočíval pouze v závislosti na svém muži, jen velice ojediněle si ženy dokázaly vybudovat samostatnou existenci. Výhradně vdané ženy byly akceptovány tehdejší společností a mohly se v ní aktivně projevovat. Proto se mnoho žen strachovalo o svou budoucnost a obávalo se, že zůstanou svým rodinám na obtíž, především svým bratrům, kteří měli povinnost se o ně v případě potřeby postarat. Některé dívky sice měly možnost získat povinné školní vzdělání, avšak dívčí školy, které začaly vznikat po roce 1775, byly orientované především na práci v domácnosti a jejich výuka byla vedena v německém jazyce. Ženy neměly žádná práva ani možnost vést svůj vlastní nezávislý život. Proto není divu, že nejen u nás, ale i ve většině zemí Evropy se pomalu formuje myšlenka rovnoprávnosti žen. Ženy si začaly uvědomovat, že jsou ve svých právech velice omezovány a že dokážou být svým mužům rovnocennými partnerkami. Ženy věřily, že svou iniciativou mohou vylepšit nejen situaci svého postavení ve společnosti, ale i úroveň celého národa.

České ženy měly velikou výhodu, že od počátku nacházely značnou oporu u řady vzdělaných mužů, kteří s nimi díky soudobé situaci nerovnoprávného postavení českého národa v habsburské říši sympatizovali. Zvláštnost hnutí českých žen spočívala v tom, že nebylo směřováno proti mužům, naopak si na této spolupráci s muži zakládalo.,, *Míra, v níž se po celé 19. století rozvíjela spolupráce mezi českými ženami a osvícenými muži, byla unikátním jevem v celé Evropě.*“¹ Této spolupráci s muži bývá později vytýkáno, že ženy neumí samy bojovat za svá práva. Hnutí žen nebylo směřováno pouze k zajištění větších možností pro ženy, ale bylo spojeno s potřebami celého národa. Ženy si uvědomovaly, že jejich snahy o větší práva žen jsou úzce spjaty s demokratizací, a proto se jejich boj neomezoval pouze na práva žen, ale také na zlepšení úrovně celého českého národa.

Mezi první české feministky lze zařadit již Magdalenu Dobromilu Rettigovou, která je veřejnosti známá především jako autorka kuchařek. Málokdo již ale ví, že právě těmito kuchařkami se snažila povznést kultivovanost jazyka žen z nižších vrstev. Rettigová se nesnažila o rovnoprávnost žen, naopak její názory na manželství byly

¹NEUDORFLOVÁ, M. *České ženy v 19. století: Úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci.* Praha: JANUA, 1999, str. 10.

velmi konzervativní. Velice si zakládala na vzdělání ženy, které považovala za prostředek, jímž si u svého muže získá respekt. Rettigová se zasloužila o rozvoj českého národa především snahou o zlepšení podmínek nižších vrstev společnosti. Zakládala soukromé školy pro chudé dívky a zdarma je učila nejen pracím v domácnosti, ale i českému jazyku. Ve svých povídkách varovala dívky před možností nemanželského početí a jeho tragických následků, což bylo v té době velmi aktuálním tématem.

Od dvacátých let hrály mimořádně důležitou roli salony zámožnějších měšťanských rodin především v Praze, kde se pořádaly společenské dýchánky. Není divu, že se na těchto salonech velmi aktivně podílely i ženy. Mezi nejvýznamnější patřily salony u Josefa Friče, Riegrů i Vojty Náprstka. Jejich tradice se zachovala až do 1. světové války. Hlavním organizátorem českého školství, který se také zapřičinil o vznik školy *Budeč* v roce 1842, která byla o rok později rozšířena o dívčí oddělení, byl Karel Slavoj Amerling. Působila zde i pozdější manželka F. L. Čelakovského, Bohuslava Rajska, která se snažila zvýšit vzdělanost žen překlady německé a francouzské literatury. Cílem jejich činnosti bylo vytvoření obsáhlého naučného slovníku. Amerling zval do školy odborníky a umělce, společenské akce vedl Josef Kajetán Tyl. Ženy kolem Amerlinga publikovaly svá literární díla v Tylových *Květech*.

Ve 30. a 40. letech existovaly pouze dívčí třídy v rámci základních škol. Soukromé penzionáty nebo kláštery si mohly dovolit pouze bohatší rodiny. Za výchovu chudé dívky byla zodpovědná především matka, jen dívky z měšťanských rodin si mohly dovolit vychovatele. Jejich vzdělání se ale stále zaměřovalo především na vedení domácnosti, výchovu dětí a reprezentaci manžela. Bylo nepředstavitelné, aby dívka, která je své rodině na obtíž, vykonávala nějaké zaměstnání. Toto neúnosné břímě mnoha neprovdaných žen dalo vznik myšlenkám na umožnění lepších pracovních podmínek nezaopatřených žen. V roce 1848 byl vyhlášen *Nástin základních zásad pro veřejné vyučování v Rakousku*², v kterém byla sice státu uložena povinnost pečovat o výuku obou pohlaví, o vyšší vzdělání dívek však v rámci veřejných škol nebylo postaráno. K výraznějším pozitivním změnám v dívčím školství dochází až v druhé polovině 19. století. Zakládají se významné ženské spolky, budují se odborné dívčí školy a ústavy umožňující vyšší vzdělání dívek.

Po odvolání Metternicha v roce 1848 se atmosféra v Čechách na krátkou chvíli podstatně uvolnila. Ženy se stále více zapojovaly do národního hnutí, dokonce i do

² BAHENSKÁ, M. *Počátky emancipace žen v Čechách: Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. Příbram: Libri, 2005, str. 31.

politických záležitostí. V druhé polovině 19. století začaly v pražském prostředí vznikat ženské spolky, které si kladly za cíl zlepšení dívčího vzdělání, kulturní, charitativní a vlasteneckou činnost. Podle zákona však z nich musela být vyloučena jakákoliv činnost politická. V roce 1848 se podařilo v návaznosti na činnost salonu u Fričů založit první český spolek pod názvem *Spolek Slované*. Hlavní představitelkou tohoto spolku byla polská šlechtična Honorata Zapová, která kritizovala dosavadní výchovu a špatnou znalost češtiny mladých dívek. Jeho cílem bylo založit českou školu pro chudé dívky a tím přispět k celkovému rozvoji vzdělávání českých žen, včetně zlepšení jejich postavení ve společnosti. Spolek bohužel kvůli nedostatečné podpoře brzy zanikl.

Velmi význačnou ženou, která obohatila národní kulturu, byla Božena Němcová. Nebála se dobových mravů a otevřeně se vzbouřila proti svému nešťastnému manželství. Již její odvaha položit na hrob Karla Havlíčka Borovského trnovou korunu svědčí o tom, že se snažila nejen svou tvorbou, ale i svými činy vzbudit sebevědomí českého národa, i přesto, že se jí poté německé úřady snažily zničit. Řešení problému postavení žen ve společnosti viděla především v jejich vzdělání. Němcová si byla vědoma toho, že buditelé musí stavět především na venkovském lidu, a tak se ve svém literárním díle snažila zachytit tradice a život prostých lidí nejen u nás, ale i na Slovensku. Národní literaturu obohatila především sběrem lidových pohádek.

Ženské hnutí v 50. a 60. letech se snažilo vychovat mladé dívky tak, aby byly schopné se samy uživit. V roce 1851 vznikl první spolek pro materiální podporu vdov s dětmi a chudých dívek – *Spolek sv. Ludmily*. V 60. letech zřídil spolek průmyslovou školu, zaměřenou na praktický výcvik, která se snažila opatřit svým žákyním lepší možnost výdělků. V rámci školy byly pořádány výstavy žákovských prací. Později se však ženy nedokázaly uživit ani celodenní prací a problém jejich obživy byl stále aktuální.

V 60. letech vznikl pod záštitou Vojty Náprstka *Americký klub dam*, který však nebyl úředně povolený. Jeho cílem vedle charitativní práce a vzdělávání žen bylo založení průmyslového muzea. Vojta Náprstek byl stoupencem technické modernizace, viděl v ní především prostředek k ulehčení práce nejen ženám. V rámci spolku bylo uspořádáno mnoho přednášek, exkurzí a společenských akcí, které byly ve velmi hojném počtu navštěvovány. Klub disponoval i svou široce vybavenou knihovnou.

Snaha emancipačního působení českých žen vyvrcholila v roce 1871 založením *Ženského výrobního spolku*, za jehož zakladatelku je považována Karolina Světlá.

Hlavním cílem spolku bylo umožnit chudým dívkám vedle základního vzdělání v českém jazyce i vzdělání odborné pro lepší způsob obživy. Škola fungovala i jako zprostředkovatelna práce pro dívky. Od počátku 90. let vykonávala funkci starostky Eliška Krásnohorská, která získala především svou publikační činností podporu široké veřejnosti. Podle Krásnohorské bylo postavení ženy ve společnosti ukazatelem její úrovně. Kritizovala nerovnoprávnost žen nejen ve vzdělání, ale i jejich vykořisťování v průmyslu.

Důležitou ženskou platformu představovaly v druhé polovině 19. století *Ženské listy*, které původně vycházely jako příloha *Květů*. Jejich redaktorkou se později stala Eliška Krásnohorská poté, co je převzal do vlastnictví *Ženský výrobní spolek* roku 1874. Ženy se jejím prostřednictvím seznamovaly nejen s tématy emancipačního hnutí, ale také s českou a cizí literaturou, uměním, historií, hospodářstvím, průmyslem, školstvím i zdravotnictvím. Na konci 19. století se objevil další ženský časopis *Ženský obzor*, který byl založen studentem Vítem Kellerem a do kterého přispívali vedle žen i muži. Tento časopis byl však pro svou liberálnost Krásnohorskou odmítán a kritizován.

I přes výrazné zlepšení stavu dívčího vzdělání, nebyla Eliška Krásnohorská s jeho výsledkem plně spokojena. Kladla si za cíl, zpřístupnit ženám vyšší formu vzdělání. Její snaha byla realizována ve dvou etapách. První etapu realizovala založením dívčího gymnasia *Minerva* roku 1890, kam se do prvního studijního roku přihlásilo 51 dívek. Druhou etapu představovala snaha Krásnohorské, aby bylo dívkám umožněno i studium na vysokých školách, které bylo povoleno roku 1897 nejdříve na fakultě filozofické a o pár let později na fakultě lékařské Univerzity Karlovy. Její snaha o zrovnoprávnění studia mužů a žen byla však dovedena k dokonalosti až na počátku 20. století.

3 Karolina Světlá

3.1 Život

Karolina Světlá, vlastním jménem Johanna Rottová, provdaná Mužáková, se narodila v Praze v Poštovské ulici v domě U tří králů dne 24. února 1830. Johanna Rottová pocházela ze staropražské obchodnické rodiny. O tři roky později se narodila její sestra Žofie Rottová, později známá jako Sofie Podlipská, a v roce 1837 přišel na svět mladší bratr Jindřich. Jejich otec, Eustach Rott, přišel jako chudý chlapec z Českého Brodu do Prahy. Vyučil se v obchodnickém domě a později si zde založil i vlastní obchod. Otec Johančiny matky Anny pocházel z Porýní z bohaté rodiny. Za napoleonských válek se dostal na Příbramsko, kde poznal z prostého původu pocházející Kateřinu Vogelovou, Johančinu babičku. Na základě jejich vztahu se u Johanky později rodí otázka nesrovnalosti muže a ženy různého povahového založení i vzdělání, které se pak věnovala po celý život.

Vedle vztahu prarodičů měla na její smýšlení značný vliv i výchova otce. Ten jí často brávil na procházky po Praze, při kterých jí přibližoval českou národní minulost. Otec v ní probudil nejen zájem o český národ tím, že odsuzoval soudobé poněmčování české společnosti, ale i sociální citění. Poukazoval často na těžký život nižší společenské vrstvy a zdůrazňoval, že právě tato vrstva tvoří základ společnosti. Toto sociální citění v ní prohloubil později i Jan Neruda, který sám pocházel z chudého prostředí. Významný vliv měly na myšlení malé Johanky také osvícenské myšlenky a názory Bolzanovy. Její otec kdysi velmi horlivě navštěvoval jeho přednášky, a jeho zásady o nutné rovnosti lidstva přijal za své. Tyto názory také promítl do své dcery Johanky.

Proto není divu, že byla malá Johanka ve škole velmi nespokojena. Vyučování v němčině jí dávalo pocit odcizení. Dokonce kvůli svým prvním literárním pokusům, které u dívek v té době nebyly přijatelné, byla nucena přestat navštěvovat školu a byla vyučována pouze doma především k domácím pracím. Její nespokojenost s konvenčními zvyky v ní utvořila první kritické pohledy na soudobou společnost včetně emancipačních myšlenek na zlepšení práv dívek a žen.

Přestože jí rodina bránila v rozvoji spisovatelského nadání, rozvíjela, ač často nevědomky, její touhu po vzdělání i smysl pro umění. Vedle otcových vyprávění v ní vzbuzoval dědeček zájem o literaturu a umění, babička jí nevědomky předávala prvky

lidové slovesnosti ve formě pohádek a pořekadel. Umělecké nadání Johanky ovlivňovalo také její příznivé okolí, především otcovi přátelé z vyšší společenské vrstvy, kteří se zajímali o umění a humanismus, jak jim kázaly dobové trendy. Od 16-ti let se se svou sestrou Žofií začala učit českému jazyku a číst české knihy. Velmi ji ovlivnil také domácí učitel hudby Petr Mužák, nadšený vlastenec, který pocházel ze Světlé pod Ještědem a který jí přibližoval současný český život. Nejenže v ní prohloubil její vztah k vlasti, ale zároveň díky němu poznala soudobé představitele české literatury.

V roce 1848 nastalo uvolnění politického režimu a Johanina rodina se začala aktivněji zapojovat do společenského života. Její snoubenec Petr Mužák přivádí do rodiny významné osobnosti z české společnosti. Roku 1849 se poprvé setkává s Boženou Němcovou, což má na Johanu povzbudivý vliv. Díky Němcové se začíná zabývat i otázkou dívčího vzdělání. V roce 1852 se vdává za Petra Mužáka a o rok později se jim narodí dcera Božena, která však na počátku roku 1854 umírá. Tato tragická událost přivede však Johanu k dráze spisovatelky. Po smrti dcerky se promění i její vztah k Boženě Němcové. Ztrácí pochopení pro její vztah s Vilémem Dušanem Lambem a přemlouvá ji, aby se obětovala pro dobro své rodiny a přestěhovala se za svým mužem do Uher. Němcová se však z Uher brzy vrátila a opět navázala vztah s Lambem. V této době končí jejich přátelství.

Svou první spisovatelskou příležitost dostává Světlá roku 1858, kdy Vítězslav Hálek sbírá příspěvky pro almanach *Máj*. Johanna se však bojí neúspěchu, a tak svou novelu *Dvojí probuzení* vydává poprvé pod svým pseudonymem Karolina Světlá. Vydáním almanachu *Máj* 16. května 1858 vstupuje do české literatury jako spisovatelka. Svůj literární pseudonym si zvolila podle své oblíbené neteře Karoliny a podle vsi Světlá pod Ještědí, odkud pocházel její manžel.

Díky svému manželovi poznala roku 1853 Podještědí, které si zamilovala a které ovlivnilo její literární tvorbu. Vedle krásy přírody si všímala i života venkovského lidu, který se snažila pochopit. Častými návštěvami si získala důvěru venkovanů a okruh jejich přátel se rozšiřoval. Setkala se zde se světem neznámým, který splňoval její romantické představy a zpevnil její národní cítění. Stále více si uvědomovala veliký rozdíl mezi městskou povrchní společností a venkovským lidem, v kterém viděla spásu českého národa. Vedle venkovských tradic a pověr si všímá sociálních nepoměrů a sympatizuje především s chudou vrstvou. Díky ještědskému lidu se zlepšuje i její čeština, studuje jazyk lidu, jeho rčení, pověry, říkadla i pověsti, které si zaznamenává.

Světlá měla veliké štěstí, že ještědský námět neužila ve svých dílech Božena Němcová. Ta Ještěd navštívila ještě před ní již roku 1850. Setkala se zde však s nezdarem. Lid se jí kvůli jejímu manželovi obával a vyhýbal se jí. Světlá se však s takovým problémem nesetkala. Díky manželovi v ní ještědský lid spatřoval svého přítele, a proto se s ním snadno sblížila. Lidé si s ní naopak rádi povídali a svěřovali ji své zkušenosti, moudrosti a myšlenky.

Důležitou kapitolu života Světlé představuje její vztah s básníkem Janem Nerudou. Dodnes není jisté, jak dlouho jejich vztah trval. Mnoho odborníků se domnívá, že k jejich setkání došlo již před vydáním almanachu *Máj*³. Světlá sice ve svých memoárech zmiňuje, že ji ve věci almanachu navštěvoval pouze Vítězslav Hálek, přesto je možné se domnívat, že jí v této věci navštěvoval i Neruda. Napovídala by tomu i novela *Láska k básníkovi*, která jakoby svým obsahem připomínala jejich milostný vztah. Je zde líčen příběh chudého talentovaného básníka Oskara, jehož básně jsou odmítány a kterého ve své tvorbě podporuje vzdělaná Isabela. Isabela nakonec Oskara kvůli manželovi odmítá. Novela byla sice vydána až roku 1860, ale dochoval se přesný datum, kdy na něm autorka počala pracovat, a to 9. října 1858. Je však také možné, že se novela na biografických prvcích nezakládala a že se jednalo jen o pouhý výmysl fantazie Světlé. Z let 1858-1861 se bohužel nedochovala žádná jejich společná korespondence, která by tyto domněnky potvrdila. Také jejich dochovanou vzájemnou korespondenci nemůžeme považovat za příliš spolehlivý zdroj, poněvadž se zachovala především jen v opisech, které Světlá pořizovala pro svou sestru Žofii. Originály byla Světlá nucena spálit na žádost svého muže Petra Mužáka poté, co se roku 1862 jejich vztah vytratil. V té době hrozilo Nerudovi vězení pro nezaplacené dluhy a Světlá mu po prostředníkovi zaslala peníze. Po návratu Světlé do Prahy věděla již o jejich vztahu celá společnost. Světlá byla nucena přerušit s Nerudou styky, nezmínila se o něm dokonce ani v pozdějších literárních vzpomínkách. Tajně mu však poslala poslední dopis, v němž mu prozradila své city. Tento dopis však Nerudovi nikdy doručen nebyl, aniž by o tom Světlá věděla. Neruda ani po jejich rozchodu na Světlou nikdy nezanevřel: „*Nemohl-li ji milovat jako ženu, nikdy ji nepřestal milovat jako umělkyni.*“⁴

I když není jisté, jak dlouho jejich vztah trval a zda-li pokračoval i po roce 1862, víme alespoň na základě dochované korespondence, že se v jejich případě jednalo o lásku citovou, která s největší pravděpodobností nikdy fyzicky naplněna nebyla. Světlá

³ Bouřky: *Příběh Karoliny Světlé a Jana Nerudy*. Litomyšl: Paseka, 2007, s. 113.

⁴ ŠPIČÁK, J. *Karolina Světlá*. Praha: Melantrich, 1980, s. 78.

nebyla ve svém manželství šťastná, a tak nalezla porozumění právě u Jana Nerudy, s kterým ji sbližovaly i zájmy literární. Neruda všude narážel na odmítání a začal ztrácet víru v sám sebe. Světlá v něm však spatřovala umělecký talent, podporovala ho a nabádala k další činnosti. Neruda v ní viděl svou zachránkyni a jeho vděčnost přecházela v hluboký cit, který se stále stupňoval. I když Světlá prožívala citové vnitřní drama, nikdy nenechala překročit jejich vztah z mezí přátelství.

Roku 1874 byla Světlá nucena přerušit svou spisovatelskou činnost kvůli těžké oční chorobě. I když v roce 1877 napsala ještě povídku *Přišla do rozumu*, byla to již poslední práce, kterou v té době napsala vlastnoručně. Další práce musela již diktovat. Roku 1884 se její zdravotní stav počal zlepšovat. Téhož roku byla již schopna bojovat za své Podještědí proti poněmčování. Snažila se zde nechat zřídit nové české školy a knihovny.

Nelze opomenout ani její politickou a emancipační činnost. Roku 1862 se Světlá zúčastnila svým slavnostním proslovem na vzniku tělovýchovné organizace *Sokol*. Mnoho let zasvětila také *Spolku sv. Ludmily* a roku 1871 se stala zakladatelkou *Ženského výrobního spolku*. Na myšlenku založení ji přivedla roku 1866 skutečnost, kdy po prusko-rakouské válce zůstalo mnoho nezaopatřených vdov a sirotek. V rámci spolku se vytvořila pracovna pro nemajetné ženy, přičemž výdělek jejich práce připadl pouze jim. Když se ženy nebyly již schopny svou prací uživit, snažila se Světlá zřídit učiliště pro dívky a ženy – školu ručních prací, později i obchodní školu.

V 80. letech vystupovala proti staročechům, proti jejich programu, který byl spjat především s prospěchem velkostatkářů a šlechty. Bojovala nejen za práva lidu, ale i za budoucnost českého národa, přičemž vystupovala proti jeho poněmčování. Byla utvrzena ve své víře v pracující lid a lásce k národu. Právě tato dobová politická situace ji upevňovala v její pozici v demokratickém a národnostním duchu. Proto také v bojích o Rukopisy setrvala na straně zastánců jejich pravosti. V tomto období vystupovala také proti lumírovcům a jejich světové škole. Především je kritizovala proto, že umění by nemělo sloužit jen umění samotnému, ale vyšším cílům jako národnímu pokroku a demokracii. Ve svých dílech z tohoto období zobrazovala dobové společenské události, např. dělnické boje, kde sympatizovala s právy dělnictva.

Roku 1892 ji postihla ztráta manžela a o pět let později zemřela i její sestra Žofie. V těchto letech ji žádá Alois Jirásek, aby svá díla nechala přeložit do polštiny a především svůj velkolepý *Vesnický román* do němčiny. Světlá však odmítá

s odůvodněním, že je dílo psáno pouze pro naše poměry. Na konci 19. století však nechává prostřednictvím Viléma Mrštíka přeložit svá díla do ruštiny autorkou Jedovkijí Michějevou⁵. V posledních letech života se již vzdaluje od veřejného a literárního dění.

Karolina Světlá umírá po velkém fyzickém utrpení 7. září 1899 v Praze na Karlově náměstí v domě U kamenného stolu. Ve svém nekrologu píše o Světlé Eliška Krásnohorská: *„Jako by nechtěla přežít doby významné a sobě drahé, jejíž byla nejvěrnější dcerou, vyplnivši v ní statečně úkol svůj, v poctivém nadšení sobě za povinnost uložený, - krátce před vypršením svého století vydechla naposled ... Nepřekročila hranice toho století, v němž národ její z mrtvých vstalý se znovu zrodil a rozkvetl divotvornou silou ryzího, vroucího vlastenectví, v jehož duchu žila i zemřela neproměněna ...“*⁶

Světlá nebyla za své doby doceňována. V dopise z 30. července 1889 si Krásnohorské stěžuje, *„že její práce nejsou v žádné studentské knihovně ni v Praze ni na venkově“*.⁷ Dokonce nebyla ani vybrána na seznam spisovatelů vhodných pro lidovou četbu. Tyto neúspěchy bylo možné přičítat politice staročeků, kterou Světlá kritizovala. Její tvorba byla již od samého počátku doprovázena negativní kritikou, Světlá se však nikdy nenechala odpudit. Značná část našich významných spisovatelů si však její tvorby velmi vážila, především již zmíněný Jan Neruda. Její příspěvek byl žádán i do pamětního almanachu *Černá hodinka*, kam po naléhání přispěla memoárovou prací *Úryvek ze vzpomínek*. Její neúspěšnosti mohlo také napomáhat ukončení přátelského vztahu s Boženou Němcovou. Po smrti Němcové v roce 1862 se stala její pokračovatelkou. Avšak často se na ni tak nenahliželo, nýbrž docházelo k nesmyslnému porovnávání jejich činností. Světlá se tak často ocitala v jejím stínu. Je nutné, si však uvědomit, že nelze tyto autorky porovnávat, protože jejich tvorba není současná, nýbrž následná. V době, kdy Němcová umírá, počíná teprve Světlá svůj literární vzestup. Je nutné vzít v potaz odlišné dobové podmínky, potřeby národa i různé ideové zaměření obou autorek.

Karolina Světlá však svou literární tvorbou předběhla svou dobu. V jejích dílech nenalezneme jen realistické zobrazení života na venkově, protkané romantickými popisy přírody, ale i hlubokou myšlenku. Teréza Nováková ve svých statích o Světlé

⁵ ŠPIČÁK, J. *Karolina Světlá*. Praha: Melantrich, 1980, s. 123.

⁶ Tamtéž, s. 125.

⁷ Tamtéž, s. 127.

vyzvedá skutečnost, že „při bedlivém studiu jejích děl poznáváme v ní i velikou myslitelku“.⁸

Celá umělecká činnost Světlé byla tendenční. Svou tvorbu počala nejdříve salónními novelami, které byly v té době velmi módní a oblíbené. Zaměřila se v nich především na vykreslení postav a vad dívek z měšťanských rodin. Později vstoupila do popředí tendence jiná, a to snaha vyličít zásluhy českého lidu o pokrok. Tuto tendenci nacházíme například v jejím prvním románu *První Češka*. Mezitím se však Světlé otevírá nový svět, svět prostého venkovského lidu, který se stal vrcholem jejího díla. Patří sem především její románová díla *Vesnický román*, *Kříž u potoka*, *Kantůrčice*, *Frantina* a *Nemodlenec*. Ještěd ji vedle poskytnutí nového materiálu naučil vyhledávat nepravosti ve společnosti a kritizovat falešnou morálku vyšších vrstev. Proto později Světlá převedla svou kritiku do staropražského prostředí, kde si všímala utlačované nižší vrstvy společnosti, kterou ve svých dílech bránila kritikou buržoazie. Z obrázků staré Prahy vynikaly především romány *Zvonečková královna* a *Černý Petříček*. Po roce 1870 se opět vrátila ke svému Ještěd, psala však již prozaické práce menší, kde se snažila dokreslit na základě vybraných individualit sociální charakteristiku. Z tohoto období pochází například povídky *Hubička*, *Námluvy*, *Přišla do rozumu* a jiné. Světlá se však svým dílem zasazuje i v boji proti poněmčování v Podještědí. Povídky *Satanáš* a *Hospodská v Letovicích* jsou směřovány především proti poněmčování českých škol, proti čemuž i sama aktivně bojovala. Posledním románem Světlé *Miláček lidu svého* kritizuje českou buržoazii, její konvence a zákony, a snaží se naleznout nové zásady etického člověka moderní doby. Na konci 80. let sympatizuje s bojem dělnictva. To dává najevo například v povídce *První akt*, která však pro svou radikálnost neprošla cenzurou a byla až později po četných úpravách vydána pod názvem *Pozdě?* v moravském almanachu *O bídě*.

3.2 Charakteristika díla

V 60. a 70. letech panoval v české literatuře zájem o ruský realismus. Autoři se tedy nejen snažili o konkrétní historické zobrazení skutečnosti, ale i o poznání hlubinných procesů v dobové společnosti. Na základě ruského realismu začaly v české literatuře vznikat cykly⁹ malých prozaických forem (črtů, povídek, příběhů). Tato cyklizace se zakládala na výběru určitého prostoru, v kterém se jednotlivá díla

⁸ ŠPIČÁK, J. *Karolina Světlá*. Praha: Melantrich, 1980, s. 134.

⁹ SOLOVJOVOVÁ, A. P. Povídkový cyklus v české a ruské literatuře 19. století. In: *Česká literatura*. 1982, s. 312.

odehrávala a který celkovou tvorbu spojoval. Jednotné prostředí tak propůjčovalo jednotlivým dílům dojem jednotnosti a ucelenosti. Každé dílo v rámci cyklu je uzavřeno, získává však v rámci souboru další – hlubší - význam. Zástupcem této cyklizace v rámci české literatury je vedle Nerudových *Povídek malostranských* i Kateřina Světlá se svými *Kresbami z Ještědí*. Tohoto dojmu ucelenosti dosahuje nejen drsným prostředím ještědského venkova, ale také jednotným kolektivním hrdinou¹⁰, tedy venkovským lidem v Podještědí, který vyznává určitý způsob života a dodržuje daný řád společnosti, církevní i světský. Již samo venkovské prostředí určuje mravní profil jeho obyvatelstva – od jejich obecného charakteru až po osudy jednotlivých lidí. Život člověka je zde spjat s nerozlučnou zemí a jejím folklorem. Venkované „jsou do přírody doslova vepsáni“.¹¹ Mravně krásný život představuje normu tohoto lidového kolektivu. Vystupují zde individuální povahy venkovanů, které ještě nejsou zkaženy morálkou velkoměsta. Hrdinové, ač rozmanití, jsou spojeni mravním kodexem¹² a žijí především svou prací, která je nejen jejich zdrojem obživy, ale i každodenní náplní jejich života. Lidé žijí v souladu s tradicemi, jejich porušení přinese člověku vždy jen neštěstí. Z tohoto splnutí s přírodou pramení národní cítění a hrdost. I v tomto čistém, velkoměstem netknutém prostředí se však nachází i špatná morálka vyšších vrstev, která Světlé nabízí možnost kritiky. Na základě výjimečných individualit pak Světlá nachází možnosti pokrokového myšlení a vybudování nového řádu moderního člověka doby.

Vedle později začínajícího realismu pokračoval v české literatuře po roce 1848 romantismus, jež byl rozvíjen především Karlem Hynkem Máchou v době předbřeznové, tedy v 30. a 40. letech. Protože tento směr v pobřeznové době zasáhl pouze úzkou základnu spisovatelů, především májovců, nebyl v české literatuře rozvinut tak, jako v literaturách světových. Bohužel k nám vstoupil v době nedozrálých podmínek a politická tíseň vrhala básníky zpět k přežilým tradicím. A tak především u májovců, tedy i v dílech Karoliny Světlé, můžeme spatřovat realistické tendence protkané romantickou inspirací a popisem přírody, čímž dosahovali přesvědčivějšího zobrazení skutečnosti. V díle Světlé můžeme vidět toto prolnutí v zobrazení reálného prostředí, v kterém jsou však hlavní protagonisté charakterizováni jistou výjimečností, a tím dochází ke konfliktu mezi společností a individuem. Více než příroda ji však zajímal člověk v boji s přírodou. Světlá si uvědomovala, že vedle krásy přírody je nutné nahlížet i na její trpkost – živelné pohromy, hlad a jiné. Karolina Světlá, podobně jako

¹⁰ SOLOVJOVOVÁ, A. P. Povídkový cyklus v české a ruské literatuře 19. století. In: *Česká literatura*. 1982, s. 313.

¹¹ Tamtéž, s. 318.

¹² Tamtéž, s. 318

K. H. Mácha, ve svých dílech užívá kontrastu přírody k zesílení účinku v tragických situacích, který můžeme nalézt nejen ve *Vesnickém románu*, ale i v *Kříži u potoka*. V díle Světlé můžeme spatřovat i jasnou ideologii romantismu. Světlá odsuzuje mravní a sociální útisk, klade otázky úlohy individua ve společnosti, jeho svobody a zodpovědnosti¹³. Celé její dílo je protkáno právě touto ideologií, ba dokonce se na této ideologii zakládá. Světlá vytváří ve svých dílech nevšední situace a události, které vedou ke kritice společnosti a přehodnocení mravního uspořádání světa. Zabývá se také politickou a sociální tematikou, ve svých dílech promítá i téma revolučního boje. „*Je značný rozdíl mezi realismem Nerudovým a realismem Hálkovým či Světlé, kteří pro svůj účel vpravují své postavy a děje a nemohou se zbavit jisté idealizace a také didaktismu.*“¹⁴ Ze smíšení romantismu a realismu májovskou generací vznikl podle Vladimíra Štěpánka nový styl¹⁵, pro který literární historie ještě nestanovila vlastní termín, nový styl, který ve světové literatuře nemá obdoby.

Jak již bylo zmíněno v kapitole, která je věnována životu autorky, Světlá měla díky svému muži možnost proniknout do života venkovanů v Podještědí, kam v letech 1853-1887 pravidelně jezdila na prázdniny. Petr Mužák ji však umožnil poznat nejen vesnický život z obecného hlediska, ale i vnitřní život jeho obyvatel, včetně jejich myšlenek, názorů a hodnot. Tento kraj se jí stal silným a trvalým zdrojem tvůrčí inspirace. Studovala a pozorovala život venkovanů. Snažila se podat jeho objektivní obraz a hluboce proniknout do jeho nejrůznějších vrstev. Nesnažila se podat ucelený pohled pouze v rámci jedné generace, zajímala se také o jejich historii a tradice, životní styl, postoje, názory i představy. V rámci této společnosti si kladla za cíl vykreslit osudy a prožitky jednotlivců, především těch, kteří z této harmonické společnosti vybočovali. Tyto osudy pak vyhrocuje do konfliktních situací nejen proto, aby poukázala na skutečnost, že dodržování společenského řádu je důležitější než štěstí individua, ale také proto, aby na základě těchto situací zkritizovala stávající řád a představila možnosti pokrokového myšlení a modernějšího uspořádání světa.

Vítězslav Hálek uveřejnil v Květech roku 1869 následující výrok:

„*Šťastný Ještěd, že našel svou Světlou, a šťastná Světlá, že našla svůj Ještěd.*“¹⁶

¹³ ŠTĚPÁNEK, V. *Z dějin obrozenské literatury*. Praha: Československý spisovatel, 1988, s. 195.

¹⁴ Tamtéž, s. 198

¹⁵ Tamtéž, s. 199

¹⁶ ŠPIČÁK, J. *Karolina Světlá*. Praha: Melantrich, 1980, s. 35.

Téma Podještědí Světlou ve své tvorbě naprosto ovlivnilo. Světlá si ho zvolila nejen z hlediska individuálního, ale i z hlediska generačního. Jako představitelka májovské generace viděla v ještědském námětu naplnění svých ideálů. Jako základ národa viděla právě venkovský lid, který byl základním pilířem českého národa a nositelem jeho folkloru a tradic. Jejich prostřednictvím bojovala ve vlasteneckém duchu také za svobodu a rovnost českého národa, i za uplatňování lidských práv. Dávala najevo svou lásku k vlasti, snahu o emancipaci žen i snahu vymanit se ze závislosti nejen světských, ale i náboženských. Světlá je k osudům svých postav chladná a skeptická, jedinou cestu k osvobození jedince vidí v boji proti společnosti a prosazením revolučních myšlenek moderního člověka. I zde mohla pravdivým zobrazením jejich života poukazovat na pokrytectví vyšších společenských vrstev a kritizovat ho. Světlá ve svých dílech poukazuje na falešnou morálku vyšších tříd, které jsou původci tragédií života prostých lidí. Tuto realitu nejdříve jen proplétá do svých děl, později se stávají jejich nedílnou součástí, ba přímo jejich základní myšlenkou, jak je tomu například ve *Vesnickém románu*. Podle Nerudy, jak uveřejnil roku 1862 v *Hlasu*, je základem děl Karoliny Světlé nějaká vznešená myšlenka, vzešlá ze skutečných společenských poměrů, která poukazuje k ideálnímu cíli, ke kterému by společenství mělo na popud individuálního jedince směřovat.¹⁷ V dílech jí nikdy nešlo o pouhé povrchové zachycení venkovského života, včetně popisů jeho tradic a krás přírody, tyto prvky plnily pouze funkci doplňující. Hlavní myšlenkou byla vždy bojovná idea proti všemu starému a špatnému, tedy světskému i církevnímu řádu. Chtěla svým čtenářům ukázat morální vzory, ke kterým mají tihnout a které mají následovat v boji o lepší zítřky, čímž pro ni literatura plnila vedle mnoha funkcí i funkci výchovnou. Spatřovala v literatuře prostředek, kterým může ovlivňovat soudobé široké publikum. Ještěd jí však ovlivnil nejen v próze ještědské, ale naučil ji hledat i v Praze svět prostého lidu a zostrit tak její kritický pohled. Sama poznala morálku měšťácké společnosti, plnou pomluv a útoků, při rozchodu s Janem Nerudou, kdy se stala jejím terčem.

Světlá navazuje na původní tvorbu svých předchůdců z vesnického prostředí, která se však v české literatuře nenacházela na příliš vysoké úrovni, a přivádí ji ve svých dílech k dokonalosti svým pokrokovým myšlením a reformační snahou. Ve svých dílech představuje Světlá obraz starého ideologického světa, který se hroutí, a proto je potřeba hledat nové jistoty a starý řád pozměnit. Na konfliktech novodobého myšlení se starým poukazuje na etické problémy člověka. Svou látku historickou však vždy časově

¹⁷ ŠPICÁK, J. *Karolina Světlá*. Praha: Melantrich, 1980, s. 134.

aktualizovala, aby skrze ni mohla promlouvat ke svému současnému čtenáři. Nikdy ji nešlo o pouhé vyprávění historických faktů, své náměty vybírala především podle toho, aby se v něm odrážela i situace doby, ale aby také byla dostupná širšímu publiku.

Své náměty získávala především z vyprávění prostých venkovanů, jak zjišťujeme z její korespondence a memoárů. Tyto promluvy se lišily nejen v původci, ale i v času, obsahu, žánrové formě i stylu. Vedle samotného obsahu předávali vypravěči Světlé, někdy i nevědomky, své hodnoty, názory, postoje i soudy. Autorka tato data uspořádávala, hierarchizovala a vybírala nejzajímavější náměty. Pro svá díla volila především ty, které byly svou povahou výjimečné a které ji umožňovaly předat svému čtenáři vyšší myšlenku. Světlá sama zdůrazňuje, že ve svých dílech klade důraz na autenticitu¹⁸ a že píše jen o tom, co sama viděla, nebo se dověděla z vyprávění. Později si však Leander Čech ve svých studiích o Karolině Světlé kladl otázku, do jaké míry je obraz Podještědí v jejích dílech věrohodný. Čech konstatoval, že „*Světlá ještědský lid povyšovala na vyšší stupeň kultury a připisovala mu své výmysly a že pozadí próz je při srovnání jednotlivých románů nejednotné a někde i přímo rozporné, což svědčí o tom, že jejich zdrojem nemůže být jen jedno místo*“.¹⁹ Mohlo však jen docházet k tomu, že častým předáváním z generace na generaci docházelo ke změnám základních motivů či lokalizace příběhu, a tak se příběhy různých vypravěčů nemuseli shodovat s původní skutečností. I když je podle tvrzení L. Čecha pozadí próz často nejednotné, přesto nahodilou skladbou Světlé došlo mezi jednotlivými členy v souboru k vzájemným vztahům.

Problémem autenticity děl Karoliny Světlé se zabývala také Flóra Kleinschnitzová, která dospěla k přesvědčení, že názory a myšlenky hrdinů jsou odvozeny z autorčiny četby filozofických spisů, především Herderových²⁰.

V dílech Světlé se objevují často výjimečné ženy. Tyto hrdinky se silnou vůlí a odhodláním jsou schopny se obětovat v zájmu milovaného nebo blízkého muže ve prospěch prosazení subjektivních morálních zásad i za cenu krajně vyhroceného konfliktu s okolím. Jde o téma axiologické – etické, které odborná literatura nazývá „erotickým mesianismem“.²¹ Světlá tedy zásadní úlohu přikládá v rámci svého

¹⁸ OTRUBA, M. Ve směru od reality do literatury (Transformace reálného modelu v podještědských románech Karoliny Světlé). In: *Česká literatura*. 1993, s. 252.

¹⁹ Tamtéž, s. 252-253.

²⁰ Tamtéž, s. 253.

²¹ Tamtéž, s. 250.

emancipačního hnutí ženě, která se svou obětí stává revolučním prvkem, bojujícím za své přesvědčení o možnosti lepšího a modernějšího uspořádání společnosti.

Autorka nutila své soudobé čtenáře nad svým dílem přemýšlet. Právě proto ukazuje tragické osudy výjimečných jedinců, rozumově i citově dobrých, kteří se dostávají do konfliktu se společností, se zákony světskými i církevními. Chce, aby byli vedeni k hlubšímu zamyšlení, aby se zaobírali otázkou, na čí straně je pravda, a aby popřemýšleli nad možností vylepšení soudobých poměrů. Autorka jim naznačuje možnost lepší budoucnosti, která leží pouze v jejich rukou. Doba zostřujících se bojů po roce 1870 přivedla Světlou k poznání, že pro jednotlivce není žádné zvláštní lidskosti, každý člověk musí stát v určitém kulturním proudu, ať už je podnícen rodinou či národem, z nichž pochází.²²

Jak již bylo zmíněno v kapitole o životě Karoliny Světlé, jako zastánkyně národa věřila v to, že by umění nemělo sloužit jen umění samotnému, nýbrž vyšším cílům. V každé její práci můžeme spatřovat určité vyšší poslání, které je protkáno celým dějem, které na nás působí i jednáním hlavních hrdinů – ta základní myšlenka, která je skryta mezi řádky, a která měla soudobé čtenáře ovlivňovat. Právě v době, kdy Světlá svá díla psala, nebyla politická situace záchraně českého národa příliš nakloněna. Proto bylo potřeba, přivést soudobého čtenáře k zamyšlení nad stávající situací a přimět ho k aktivní činnosti – k vlastenectví, k lásce ke svému národu. Proto Světlá vytýkala zástupcům kosmopolitní školy, především Vrchlickému, Sládkovi a Zeyerovi, že příliš brzo upustili od národního tématu a věnovali se více literatuře světové, a to zrovna v době, kdy českému národu stále hrozilo poněmčování a kdy pilíř českého národa – dělnická vrstva – byla vykořisťována vyššími vrstvami společnosti. Právě ve své novele *V zátiší* z roku 1878 vystupuje proti lumírovcům a zdůrazňuje, že „*bez národnosti není v umění žádné skutečné pravdy*“.²³

Světlá ve svých dílech kritizuje také boha²⁴ v jeho dokonalosti, spravedlnosti i všemohoucnosti. Románoví hrdinové vytýkají bohu nedobré uspořádání světa, a proto se od něho odvrací a nehledají v něm spásu. Sama autorka v osobním životě vystupuje kriticky proti církvi a náboženství, které udává tón společenskému řádu. V dopise²⁵ adresovaném Janu Nerudovi ze srpna roku 1862 dává Světlá jasně najevo, že ztratila víru v zákony boží a nevěří ani ve spravedlnost zákonů lidských. Proto také ve svých

²² ŠPIČÁK, J. *Karolina Světlá*. Praha: Melantrich, 1980, s. 146.

²³ Tamtéž, s. 146.

²⁴ Tamtéž, s. 46.

²⁵ *Bouřky: Příběh Karoliny Světlé a Jana Nerudy*. Litomyšl: Paseka, 2007, s. 54.

dílech, podobně i ve své korespondenci, jako nevěřící píše slovo „*bůh*“²⁶ s malým písmenem. Tuto víru, ztracenou z části kvůli předčasné smrti své dcery, kompenzovala ve své literární činnosti, která ji zbavovala pocitu marnosti. Její protináboženský charakter je i silně spjat se společenskými problémy doby. Po rozpadu feudalismu a nástupu kapitalismu docházelo nejen k likvidaci politické moci, ale i k vytváření moderní kultury. I když církev platila jako zastávce starého řádu, byla i přesto buržoazií přijímána opět za svou. Vyšší vrstva v ní viděla prostředek proti lidu, který byl jejím odpůrcem. Náboženství vždy sloužilo třídě vládnoucí, která ho užívala k opojení prostých lidí a k udržování jejich závislosti na panstvu. Proto Světlá proti této náboženské ideologii tak kriticky vystupovala. Dalším faktorem, který od mládí formoval autorčino náboženské smýšlení, byla její rodina. Světlá podle jejího vzoru sympatizuje především s husitskými idejemi a reformačními tradicemi. Proto se Světlá s lidovými náboženskými názory nikdy neztotožňovala, avšak je ani nevyvracela. I když díla jistým způsobem vyjadřují svou pobožnost, přesto náboženské nejsou a poukazují především na zdravý rozum.

3.3 Rozbor díla

Karolina Světlá napsala v období 1867-1873 celkem pět románů. Z těchto románů se budeme blíže zabývat následujícími třemi – *Vesnický román*, *Kříž u potoka* a *Kantůrčice*.

3.3.1 Vesnický román

Vesnický román vyšel poprvé roku 1867 v *Květech*. Autorka zde líčí příběh, který je údajně založen na skutečné události z počátku 18. století. Není však jisté, zda se děj opravdu zakládá na skutečné události z Podještědí, protože zde Světlá řeší problém, který pochází z jejího osobního života – konflikt lásky a povinnosti²⁷. Tento konflikt řeší tragickým sebeobětováním pro dobro společnosti. Základ *Vesnického románu* tvoří tedy otázka práva jedince na svůj vlastní život. Do jaké míry svůj život ovládá jedinec a kdy se jedná již o vliv zákona církevního, morálního či předsudků. V tomto díle Světlá skvěle provedla prokreslení charakteristik postav, zachycující vedle jejich vlastností i

²⁶ ŠPÍČÁK, J. *Karolina Světlá*. Praha: Melantrich, 1980, s. 187.

²⁷ JERÁBEK, D. Karoliny Světlé *Vesnický román* a prameny jeho problematiky. In: *Listy filologické*. 1949, s. 188.

jejich myšlenkový, citový a morální vývoj. Užívá zde i vnitřních monologů k vyjádření myšlenek postav.

V tomto románu tvoří hlavní postavu výjimečně muž, Antoš Jírovec. Autorka mu propůjčuje morálně krásný charakter, avšak naprosto postrádá mužský živel. Antoš je pracovitý, dobrosrdečný, obětavý a poslušný mladý muž. Především díky výchově své matky je nadaný dokonalostí a mravní bezúhonností. Právě pro jeho pracovitost a vynalézavost si ho mlynář s mlynářkou oblíbí a považují ho za svého syna, kterého si vždy přáli. Antošova povaha je silně idealizovaná, aby tím více vynikla křivda, které se na něm později dopouští jeho žena. Kolem něho se postupně vytváří trojúhelník silných ženských postav, které ho po celý příběh ovlivňují. Každá z žen na něho působí jiným způsobem. On sám se zde jeví jako nerozhodná postava, velmi pasivní, které je udáván směr právě ženami v jeho okolí. Neruda tento typ mužských hrdinů Světlé nazýval „panáky“.²⁸ Antoš po celou dobu přijímá svůj životní úděl, proti kterému se jen krátce vzbouří v samotném závěru.

Původním hybatelem²⁹ celého dění je mlynářka, pozdější manželka Antoše. Mlynářka je pevná žena, silná a rázná. Celým dějem je prostoupena její výrazná proměna, kdy se z hodné a sympatické ženy, která je zpočátku jako Antošova druhá matka, postupně stává zatrpklou, zlou, žárlivou a sobeckou manželkou a matkou. Není tedy vylíčena jednobarevně jako Jírovcová, nýbrž se zcela věrohodně vyvíjí a proměňuje. Její proměna se vyvíjí až do extrémního protikladu, kdy se již ke konci příběhu nestará ani o své děti a místo boha vzývá pekelné síly. Právě ve chvíli, kdy má šanci se polepšit, odjíždí a nechává své nemocné děti napospas. Je stále tak nezvratně přesvědčena o tom, že pravda je na její straně, že od sebe všechny své blízké sama odežene. Jen ona je vlastně příčinou celého neštěstí – ztráty manžela i jeho lásky k Sylvě. Svou zatvřelostí si sama ničí domácí štěstí a nutí Antoše k tak radikálnímu rozhodnutí, jako je rozvod. Zajímavé je, že i když okolí vidí, jak Antoš kvůli mlynářce trpí a naprosto s ním sympatizují, nejsou ochotni přijmout Antošovo závěrečné rozhodnutí. Zůstávají stále na straně církevního zákona, i když sami jistě tuší, že v Antošově případě není morálně správný.

Jeho matka, stará Jírovcová, je nábožensky a mravně založená žena. Dodržování církevního a světského řádu staví nad štěstí své i svého syna. Je naprosto podřízena

²⁸ JEŘÁBEK, D. Karoliny Světlé Vesnický román a prameny jeho problematiky. In: *Listy filologické*. 1949, s. 190.

²⁹ OTRUBA, M. Ve směru od reality do literatury (Transformace reálného modelu v podještědských románech Karoliny Světlé). In: *Česká literatura*. 1993, s. 262.

božím zákonům. I když ji v mládí potkala tragédie, kdy jí zemřel manžel a obživa malého Antoše zůstala pouze na ní, nikdy nezanevřela na boha a nadále, až přímo fanaticky, dodržovala morální zásady. Jírovcová je jedinou z hlavních postav románu, která se po celý průběh nerozvíjí, zůstává stále neoblomná a neměnná ve svém přesvědčení i pohledu na svět. Reprezentuje zde zastánkyni starého světského řádu, která si neuvědomuje nutnost jeho přehodnocení a vývoje. I v jejím případě se objevuje již tak často autorkou užitý motiv sebezapření a obětování své lásky ve jménu vyššího zákona. Takto brání Jírovcová své přesvědčení: „*Nevím věru, jak bych předstoupila jednou před boha, kdybych se každou rukou držela muže jiného.*“³⁰ Jírovcová si však svou zatvzeleností neuvědomuje, že její sebeobětování je naprosto zbytečné z morálního hlediska společnosti. Vždyť i sami venkované ji pobízejí k tomu, aby se opět vdala. Neuvědomuje si ani skutečnost, že své životní lásce právě tímto zbytečným obětováním ublížila. Jírovcová hoří bezvýhradnou mateřskou láskou k Antošovi a požaduje od něho dodržování mravních zákonů. Antoš veden jejím příkladem se stává dokonalým mužem po stránce mravní i charakterové. Matka je po celou dobu jeho zásadní rádkyní a hybatelkou. Antoš se jí v dobré vůli vždy podvolí. I v tragickém vyvrcholení, kdy je Antoš poprvé o správnosti svého jednání nezvratně rozhodnut a kdy se stává poprvé aktivním činitelem, nalezne Jírovcová cestu, jak mu jeho rozhodnutí pro dobro společnosti vyvrátit. Snaží se přehlušit hlas synova citu, stejně jako kdysi svého, a opět svou zatrpklostí ubližuje své milované osobě. Ani v této chvíli nemůže ukázat svůj omyl, jinak by byla celá její někdejší oběť zbytečná.

Oproti zarputilé mlynářce a staré Jírovcové je Sylva povahově nejpodobnější Antošovi – je chytrá, silná, pracovitá a cílevědomá. U Sylvy můžeme také pozorovat její proměnu ve vztahu k Antošovi. Při prvním setkáním s Antošem je Sylva zobrazena jako mužatka, která ve všem předčí nejen chlapce z vesnice, ale i samotného Antoše. Je nebojácná a nedobytná, vztah mezi ní a Antošem je chladný a nepřátelský. Čím více se však zlepšuje vztah mezi nimi a dochází k jejich sblížení, tím více se nám odkrývá i Sylvina dívčí něžnost a zranitelnost. Sylva se však liší svou povahou od jiných dívčích hrdinek Světlé právě tím, že se není schopna ve jménu své lásky obětovat. Je sice připravena nést pohrdání občanů, vzepřít se dobovým mravům i vlastnímu svědomí, není však schopna čelit předsudku a pověře. Před smrtí mlynářky ji slibuje, že Antoš zůstane pouze její, a toto slovo dodrží. Sylva se obává mlynářčina prokletí Antoše a jeho dětí, a tak se obětuje pro jejich dobro. Vidíme zde opět motiv oběti pro dobro

³⁰ SVĚTLÁ, K. *Vesnický román*. Praha: Československý spisovatel, 1981, s. 16-17.

svého milého. Svůj život se rozhodne zasvětit alespoň vyšším cílům. Sylva se dobrovolně vyřazuje z vesnického kolektivu, jehož morálka ji zničila štěstí, stahuje se do samoty a odchází činit obětavou službu – pomáhat těžce nemocným lidem. Únik ze své zoufalosti kompenzuje obětováním se druhým. Sylva již nehledá spásu u boha.

Základním motivem *Vesnického románu* je řešení morálky jedince ve společnosti a autorčino často užívané hledání východiska z konfliktu lásky a povinnosti. Potlačovaná myšlenka na štěstí s Nerudou je protkána téměř celou její tvorbou. I v tomto případě životní konflikt nevyřešila. Světlá zde kritizuje závazné pouto manželské, které podle světských a církevních zákonů nesmělo být přerušeno, ačkoliv již manželství samo bylo citově prázdné. Oběť Antoše a Sylvy je tedy naprosto zbytečná. Vidíme zde dobovou zaostalost, kde lidé stále ještě věří ve vyšší moc, pověry, v čáry a kouzla. Světlá v tomto románu svou kritikou starého řádu přímo volá o nastolení nového. Ten právě v díle představuje vesnice Ochranov. Je to místo s jinou náboženskou tradicí, kde si všichni lidé jsou rovni. Antoš měl zde v plánu najít útočiště pro sebe a Sylvu, protože věřil v tamní lepší život bez necitlivých zvyků a předsudků. Antoš se však nechce zřít boha a nerouhá se, zříká se jen nařizované cesty, domnívá se, že existuje cesta lepší. Pouze si jen na základě poměrů panujících ve vesnici Ochranov Antoš uvědomuje nespravedlivé uspořádání jeho společnosti. Obhajuje tedy své lidské právo, které je ve shodě s rozumem a citem. Na matčiny výčitky, co si o něm ostatní pomyslí, se obhajuje tím, že mu svět nepomohl od trýzně manželčiny, nepomohl mu ke štěstí a nyní mu nemůže přeci ve štěstí bránit. Antoš kritizuje světský i církevní řád, jeho zákony, které člověku nepomáhají a přesto trvají na svém dodržování a poslušnosti. Proto mu také Světlá vkládá do úst tento ostrý názor: „*ty zákony [...], jež si dali lidé, mohou lidé také změnit*“³¹. Antošova kritika společnosti se shoduje s názory Karoliny Světlé, která se již dříve sama zabývala otázkou rozvodu manželů a jeho morálnosti. Po naléhání své matky se však Antoš nakonec podvolí společnosti a jejímu řádu, jeho protest projevuje jen svou obětí.

Krajinný prvek Světlá v tomto díle velmi zanedbala, autorka zde velmi málo užívá funkci ještědské přírody. Nalezneme zde pouze několik scén, v nichž krajina hraje dramaturgické roli. Ve scéně, kdy se Antoš³² vrací na Štědrý večer po letech domů do matčiny chýše, se odráží v klidné přírodě obraz jeho vnitřního míru a štěstí. Popřípadě

³¹ SVĚTLÁ, K. *Vesnický román*. Praha: Československý spisovatel, 1981, s. 187.

³² JERÁBEK, D. Karoliny Světlé *Vesnický román* a prameny jeho problematiky. In: *Listy filologické*. 1949, s. 192-193.

ve strašidelné scéně u kříže, kdy Sylva naráží na pekelné síly vzývající mlynářku. Také k zesílení utrpení Sylvy³³ v závěru zůstává příroda k jejímu smutku němá a klidná.

3.3.2 Kříž u potoka

Román *Kříž u potoka* byl vydán roku 1868. Jeho dějištěm je nejdříve mlýn Dolanských a poté statek Potockých. V tomto díle staví Světlá proti sobě prvky reality a romantičnosti velmi výrazným způsobem. Děj celého románu je promítnut na pozadí lidové pověsti o kletbě, kterou seslala na rod Potockých nešťastná prabába Józa. Tuto pověst Světlá užila především kvůli dosažení výraznější poutavosti a dramatickosti. Lidové jádro získává v jejím podání pokrokový význam. Celé dílo je protkáno myšlenkou marnosti jedince, pokud se nevřadí do celku.

Hlavní postavou tohoto románu je Evička – mladá, chytrá, laskavá a obětavá dívka plná odhodlání. Evička je sirotek, po smrti manžela se jí ujímá mlynářka. Je skromná, avšak již od dětství chce pro svou společnost něco důležitého vykonat, něco po sobě zanechat. Světlá do ní promítá svůj ideál obrozené ženy, která se věnuje svému vzdělávání a charitativní činnosti. Již od dětství miluje školu a čtením knih tráví svůj veškerý volný čas. Stane se vzdělanou a inteligentní ženou se sociálním cítěním, které se snaží předat i na oba bratry Potockých. Nechová se jako jiná děvčata jejího věku, která věnují svůj čas radovánkám a zbytečností. Svým vrstevníkům se spíše vyhýbá a snaží se svůj čas zužitkovat pro dobro celé společnosti. Její manžel Štěpán si ji nejdříve volí především pro její povahu, později je mu však její povaha nepřijemná a stává se častým tématem jejich konfliktů. Smysl svého života spatřuje Evička v oběti za rod Potockých. Chce svou vytrvalostí vyvrátit zlé Józino prokletí, chce tedy muže z této rodiny učinit lepšími. Shledáváme se zde, stejně jako ve *Vesnickém románu*, s motivem obětavé práce pro jiné a úlohou mravní povinnosti jedince k celku. Evička svůj osud přijímá a vytrvává ve všech překážkách. Na rozdíl od hrdinky *Vesnického románu* Sylvy řeší konflikt aktivně, nezalekne se žádných pověr a pro svou lásku se zcela obětuje. Své břímě také nese sama a nikoho se neprosí o pomoc. Do Evičky vtělesňuje Světlá svou víru v moc lidského ducha, v jeho pokrok a stálé směřování vpřed, stejně jako nekompromisní a bojovný postoj.

Evička je hlavní ženskou postavou mezi dvěma muži – bratry Štěpánem a Ambrožem. Snaží se pozitivně působit nejen na Štěpána, ale i na Ambrože - chce, aby

³³ ŠPÍČÁK, J. *Karolina Světlá*. Praha: Melantrich, 1980, s. 48.

se vyprostil ze své uzavřenosti prací pro jiné. Štěpán nejdříve odmítá sloužit Eviččinu ideálu, po jeho proměně se z něj však stává úplně jiný člověk, stane se nadšeným zastáncem lidských práv. Právě v něm naplňuje Evička svou snahu o lepší život a o nastolení nového spravedlivého řádu ve společnosti, který, ač pokrokový, je značnou částí společnosti obce přijat. V samotném konci vyprávění pozorujeme zkaženost vyšší vrstvy obyvatelstva, která prostřednictvím úplatků i fyzického násilí bojuje proti nastolení nového pořádku, v kterém by ztratili svou moc nad chudou vrstvou venkovanů.

I zde nalezneme motiv nenaplněné lásky. V době, kdy Evička ve vztahu se Štěpánem zažívá nejhorší chvíle, dochází k jejímu citovému sblížení s jeho bratrem Ambrožem. Ambrož je starým mládencem, který se kvůli Józinu prokletí všem ženám, stejně jako celé společnosti, raději vyhýbá a uzavírá se do sebe. Až Evičce se postupem času otevírá. Ta v něm jako jediná z celé společnosti spatřuje dobro a jeho pochopení pro ni vykvétá ve více než přátelský cit. Evička však nehodlá opustit svého manžela a s obrovským sebezapřením odmítá lásku k Ambrožovi pro dobro rodiny Potockých. Ambrož se proto opět stahuje do ústraní a ponechává Evičku ve své tragédii samotnou. Až na samotném konci se vrací podpořit svého bratra a při jeho obraně, tedy obraně Eviččiných ideálů, pro dobro společnosti umírá.

V románu můžeme pozorovat proměnu Eviččina manžela - Štěpána. Ten nejdříve svou ženu bezmezně miluje a obdivuje ji. Později se však u něho začnou objevovat dědičné rysy Potockých, které se kvůli dramatizaci zakládají na jádře staré kletby, a z milujícího manžela se stane Eviččiným „tyranem“. Ve Štěpánovi autorka ztělesňuje všechny špatné mravní vlastnosti doby – holdování alkoholu, častá návštěva hospod, opomíjení svých pracovních povinností, poměr s milenkou – a to vše završí ještě napadením své manželky, přičemž by Štěpán nechal Evičku i zemřít, kdyby situaci nezachránil jeho bratr Ambrož. Čím hůře se však Štěpán k Evičce chová, tím více vzkvétá vztah mezi Evičkou a Ambrožem. Na Štěpánovu negativní proměnu nejvýrazněji působí narození dcery Evičky, které by právě naopak jeho vztah ke své ženě mělo zpevnit. Štěpán v sobě nenachází otcovskou lásku ke své dceři, naopak Evě ještě vyčítá, že se dítěti věnuje více než jemu. Když Eva s obrovským sebezapřením obětuje svou mateřskou lásku na úkor lásky manželské a odvádí svou dceru k mlynářce, je již pozdě, Štěpán již je lapen v síti nemorální společnosti. Paradoxně se její vstřícné gesto, doprovodit Štěpána k muzice, mine účinku a přivede Štěpána do sítí intrik

zlověstné Maričce. Z její moci ho dostane až bezmezná láska Eviččina, která v sobě potlačí svou ženskou čest a jde prosit Maričku, aby jí svého muže vrátila.

Právě Marička představuje v *Kříži u potoka* pravý opak Evičky. Své cíle nevidí ve vytvoření lepší společnosti, naopak v jeho ničení. Zobrazuje zde právě ten kritický prvek, který pro své vlastní dobro společnost rozvrací. Marička svými intrikami zničila již dříve mnoho manželství, a tak se ve vesnici netěší chvalné pověsti. Jí to však nevadí. Naopak se hrdě vrací zpět do vesnice, i když byla dříve vyhnána s obrovskou potupou. Když v Štěpánovi spatřuje snadnou cestu, jak se dostat k penězům, začne ho proti své manželce poštvávat a snaží se mu všemožně nadbíhat, dokud ho neuvězní ve své pasti. Štěpán si to zprvu neuvědomuje, později však ve vztahu s Maričkou setrvává, protože v ní vidí jediného člověka, který ho chápe a je mu nakloněn.

Role prabáby Józy, strůjkyně původu zla, je zde také užita v kontrastu s Eviččinou postavou. Józa jde sice vstříc svému osudu - když ji bratr její životní lásky žádá o ruku, vyhoví jeho žádosti - svůj osud však nikdy nepřijímá a ve svém manželství dává svou nespokojenost jasně najevo. Tím se naprosto liší od Evičky i jiných hrdinek Světlé. Nedokáže se obětovat pro dobro jiných, nedokáže v sobě potlačit ztrátu nad svou životní láskou. Tím pak činí nejen své okolí nešťastné, ale proklíná i celý rod Potockých.

Můžeme se zde také na samém počátku setkat s tématem otázky boha a jeho uspořádání světa u mlynáře Dolanského³⁴. Ten v mládí zkoumal boha a přemýšlel o jeho moudrosti a spravedlnosti. Nezavrhlo ho však, nakonec se s vžitými zákony a představami smířil. Protože činil cosi nového a snažil se dosáhnout pokroku v lidském myšlení, považovali ho venkované za podivína a raději se mu vyhýbali, aby je nenakazil svými nemorálními myšlenkami. Správnou cestu ukazuje však až Evička, zástupce nové generace, o které často mlynářka tvrdí, že je povahově jako její nebožtík mlynář. Stejně jako Sylva nehledá spásu u boha, hledá ji ve své vytrvalosti. Právě ta snímá z rodiny kletbu prabáby Józy, která se kdysi vzbouřila proti bohu, avšak nikdy se s ním neusmířila.

Také zde užívá Světlá kontrastu přírody, tentokrát již výrazněji než ve *Vesnickém románu*. Můžeme zde nalézt více případů, kdy je Evička s přírodou souzněna, nebo i chvíle, kdy ji příroda vzdoruje. Jako například ve scéně, kdy Evička

³⁴ ŠPICÁK, J. *Karolina Světlá*. Praha: Melantrich, 1980, s. 167-168.

prožívá tragické okamžiky, zůstává příroda klidná³⁵. Také ve chvíli, kdy si Evička uvědomuje působení kletby na svém manželovi, je jejich statek zavalen „zlo přinášející“ mlhou. Velkou úlohu zde plní i nechvalně známý motiv kříže u potoka, kde podle pověsti byla právě nešťastná prabába Józsa pochována. Právě u tohoto kříže potkává Evička poprvé Štěpána a také se zde ocitá později ve chvíli, kdy po napadení Štěpánem je její situace již téměř bezvýchodná. Právě zde odmítá lásku k Ambrožovi a s obrovským sebezapřením pokračuje ve svém nelehkém údělu Štěpánovy manželky. Jakoby ji tento kříž propůjčil velikou vnitřní sílu, dostát svému osudu a překonat potíže ve svém vztahu se Štěpánem. Jakoby tento motiv kříže, který neštěstí u Potockých kdysi začal, ji utvrdil v tom, aby toto neštěstí jednou pro vždy ukončila.

3.3.3 Kantůrčice

V tomto povídkovém románu z roku 1869 Světlá nejvýrazněji reflektuje kresbu ještědské krajiny, lidové zvyky, pověry a říkadla. Staví zde proti sobě dva kontrastní světy – svět lidové moudrosti a zkažený svět velkoměsta. Tímto románem se Světlá poněkud vymyká ze své tvorby. Obsah díla má svým milostným vztahem a šťastným happy endem sklon k sentimentálním dívčím románům, které v české literatuře začaly vznikat na konci 19. století. Máme před sebou dílo, které nám, ač skvělým autorským stylem podává ucelený obraz o důležitosti lidových zvyků a říkadel ve venkovském prostředí na jedné straně, na druhé nám však vypráví dosti sentimentální příběh dvou zamilovaných, který vede k napravení městským životem zkaženého mladého doktora.

Svět lidové moudrosti čerpané ze styku s přírodou zde zastupuje Enefa Podhájských, zvaná kantůrčice, se svým mladším bratrem Jeníkem a pradědečkem. Enefa a Jeník se po smrti rodičů stali sirotky, a tak je vychovával pouze jejich pradědeček. Proto není divu, že zde Enefa, ač mladá generace, podle dědečkovy výchovy znázorňuje zástupce starého venkovského mravního řádu. Jejich rodina představuje jakéhosi „ochranitele a kronikáře“ starých venkovských zvyků, který je za tuto úlohu od společnosti obdivován a ve chvíli potřeby vždy vyhledáván. Dědeček bývá často vesničany vyhledáván především ve věci zemědělství, mladá Enefa kvůli svým léčitelským schopnostem. Enefa je také velmi pilná a pracovitá děvče. Je dovednou švadlenou, která je pro svou dokonalou práci známá po celém okolí:

³⁵ ŠPIČÁK, J. *Karolina Světlá*. Praha: Melantrich, 1980, s. 49.

„*Podhajských Enefa – ta uměla, pane, šít!*“³⁶ Svou přezdívku „kantůrčice“ získala Enefa pro své rozumné a důstojné chování, svými dovednostmi a znalostmi převyšovala ostatní. Dědeček ji předával životní moudrosti týkající se přírody, léčitelství, lidských vztahů i náboženství. Enefa byla vychovávána ve víře v boha a po celou dobu mu zůstává nakloněna. Užíváním pověr a zaříkadel žije celá rodina v harmonii s přírodou, která je božím dokonalým výtvozem. Každodenní život i mluva jejich rodiny jsou protknyty tradicemi venkovského lidu, jejichž dodržování přináší užitek nejen jim, ale i celé společnosti. Do tohoto románu tentokrát Světlá nevnáší myšlenku revolučního boje ani potřeby nastolení nového světského řádu. Nevidíme zde žádnou snahu o pokrokové myšlení, naopak Světlá znázorňuje odcizení mladého doktora jako „zradu“ vůči starému světu, jako jakési zpronevěření lidu, odkud pocházel. Světlá nám líčí tento čistý a morálně nezkažený svět s jeho zvyky a obyčeji jako harmonické spojení člověka s přírodou, který není potřeba měnit, a který je sám o sobě dokonalý. Jakékoliv vybočení jedince z tohoto přirozeného řádu nepřinese jemu ani společnosti nic dobrého.

I do tohoto románu, ač ne přímo zřetelně, vnáší Světlá opět motiv sebeobětování své lásky pro dobro své společnosti nebo svého milého. Spatřujeme ho v postavě Mrákovové hned dvakrát. Poprvé se ona i její budoucí manžel vzdávají své životní lásky kvůli příkázání svých rodičů, jejich manželství však zůstává nešťastné. Podruhé se Mrákovová na žádost svého manžela vzdává syna Otíka a posílá ho pro jeho dobro ke strýci do Prahy na učení. Otík ji na nátlak svého strýce nesmí navštěvovat, aby ho její mateřská láska k sobě nepřipoutala a nedonutila zůstat s ní na vesnici. Mrákovová si je vědoma svého poslání a úkolu, se sebezapřením plní manželovu poslední vůli a nechává syna v Praze dostudovat, kam ho jezdí s dovolením strýce navštěvovat. Doufá také, že láska Enefy donutí Otíka, aby upustil od velkoměsta a zůstal na vesnici. A tak jejich vztah podporuje, přemlouvá dokonce jejího dědečka, aby jejich lásce nebránil. Ten se nejdříve obává o Enefu, aby se nešťastně nezamilovala, nakonec se na přímlovu Mrákovové rozhodne, nechat jejich lásce volný průběh.

Láska Enefy v Otíkovi spočívá především v lásce k jeho moudrosti a inteligenci. Ještě než ho osobně potkává, vidí již z vyprávění Mrákovové v mladém doktorovi mravní dokonalost a obdivuje ho celým svým srdcem. Vidí v něm vzdělaného člověka, který má tu moc něco dobrého pro svou společnost vykonat. Proti lidovému světu, žijícímu v harmonii s přírodou, jehož zástupkyní je právě Enefa, staví Světlá

³⁶ SVĚTLÁ, K. *Kantůrčice*. Praha: Nakladatel L. Mazáč, 1930, s. 7.

vzdělaného Otíka, který, zkažen morálkou velkoměsta a vzdělán moudrostí učených knih, se navrácí zpět do své rodné vesnice. I když Otík je stejného původu jako Enefa, morálka velkoměsta se na jeho povaze do jisté míry promítla. Příjezdem jeho přátel z Prahy se Otík opět proměňuje ve „zhýralého hejska“, kterému není láska venkovské dívky dost dobrá. Tím si sám zapříčiní odmítnutí Enefy. Enefa mu nedokáže odpustit, že se zachoval jako každý jiný muž. Postrádá v něm jeho šlechetné srdce, které na něm milovala nejvíce. Viděla v něm vzdělaného muže, který se svou inteligencí vymyká všem ostatním a má ji proto užívat pro dobro společnosti. Místo toho ji Otík užívá pouze k povyšování se nad ostatní a nechává se svými nemravnými přáteli přivést opět na zcestí. Otík si však uvědomuje, že nechce Enefu ztratit, a prosí ji, aby mu ukázala cíl, ke kterému má ve svém životě směřovat. Enefa odmítá slovy: *„Žena tedy má býti muže svého vychovatelkou, ona, mladší, slabší, nevědomější jeho? ... Ó, zavřete pak přec ty své školy, vy měšťáci; spalte ty své knihy, vy učenci – nestojí věda, vaše učenost za nic, když jí se nestáváte lepšími, když čekáte na ženu, která nikdy ničemu se nepřiučila a co ví, jen ví ze sebe, abyste ctnosti a moudrosti od ní se přiučili!“*³⁷ Až v Praze, kam se opět Otík navrácí, aby se Enefě pomstil, si uvědomuje všechny nectnosti měšťácké společnosti. Procítá a uvědomuje si zbytečnost svého bytí a svých přátel, kteří jen tak bez cíle proplouvají životem. Vymaní se z vlivu zkaženého velkoměsta i jeho strýce, který ho u sebe trpí pouze pro svůj prospěch. Otík se podle očekávání vrací zpět do své rodné vesnice, kde se snaží stát nejen lepším člověkem, ale i využít svých znalostí pro dobro společnosti.

V Kantůrčici užila Světlá svou vlastní zkušenost s lidovými tradicemi, kterou zažila při své návštěvě v Podještědí roku 1853. Jak líčí své sestře Žofii v dopise datovaném k 11. září téhož roku, že jí čarodějná babka zaříkávala „oustřely“ – bolesti hlavy³⁸. S touto zkušeností se v díle setkáváme po příjezdu Otíka do vesnice, kdy je tak uçarován krásou Enefy, že předstírá bolesti hlavy a nechává ji k sobě povolat, aby mu „oustřely“ zaříkala.

³⁷ SVĚTLÁ, K. *Kantůrčice*. Praha: Nakladatel L. Mazáč, 1930, s. 203.

³⁸ ŠPICÁK, J. *Karolina Světlá*. Praha: Melantrich, 1980, s. 56.

4 Eliška Krásnohorská

4.1 Život

Eliška Krásnohorská, vlastním jménem Eliška Pechová, se narodila v Praze v někdejší Dominikánské ulici 18. listopadu 1847. Eliščin otec Ondřej Pech pocházel z chudé venkovské rodiny, odkud se odešel do Prahy vyučit. Později si zde zřídil i samostatný podnik. Se svou první manželkou měl tři děti – syna Josefa, Karla a dceru Marii. Jeho žena umírá roku 1834. Eliščina matka Dorota Vodvářková pocházela z venkovské rodiny panského kováře, odkud odešla v devatenácti letech do služby. K sňatku s otcovou druhou ženou, Elišky maminkou, došlo roku 1835. Z tohoto manželství se narodilo Pechovým dalších pět dětí. Nejstarší syn Jindřich se později proslavil jako učitel hudby a komponista, druhý syn Adolf vynikal nadáním uměleckým, dcera Juliana se provdala za hudebního skladatele. Později se narodily ještě dcery Eliška a Dorota. Roku 1850 umírá Eliščin otec na cholera a Eliščina matka byla nucena se o početnou rodinu postarat sama.

Důležitou roli v Eliščině životě představovala její matka. Obdivovala ji za svou statečnou, laskavou a obětavou povahu, kterou své děti vedla ke skromnosti a praktickým stránkám života. Vyprávěla dětem pohádky a zpívala lidové písně. Především jí vděčila za svou kultivovanou češtinu, kterou mezi svými vrstevnicemi vynikala. Své básnické nadání zdělila Eliška především po své matce, která si za svých dívčích let zapisovala své verše.

V rodině Pechových panovala skvělá umělecká atmosféra. Eliščina matka i otec se zajímali o umění, a tak k tomu byla vedena celá rodina. Otec nechal zbudovat i obsáhlou knihovnu, kam shromažďoval díla především českých autorů. Umělecké sklony rodičů zdělily všechny děti. Jejich dům se změnil doslova v umělecký salón, který byl otevřen i všem přátelům. Toto umělecké útočiště mělo na Elišku velmi výrazný vliv, který ji naučil samostatně myslet a vést kritické diskuze. Eliška vzpomíná na toto období následovně: *„I naše četba byla společná, každá zajímavá kniha, jež nám byla k dosahu, šla z ruky do ruky a jak živě pak následovaly rozhovory o ní mezi námi.“*³⁹

³⁹ STREJČEK, F. *Eliška Krásnohorská*. Praha: Melantrich, [1922], s. 5.

I když Eliška i její sestry navštěvovaly soukromou školu manželů Svobodových, která byla tehdy považována za velmi dobrou a vlasteneckou, přeci jen bylo její získané školní vzdělání velmi omezené a Eliška prahla po dalších podnětech a vědomostech. Po ukončení školní docházky byla Eliška velmi nešťastná. Její samostatné studium ani četba ji nenaplnňovaly, a tak začala alespoň navštěvovat ústav pro ženské ruční práce. Později nabízela i lekce francouzštiny a za výdělek si pořizovala nové knihy. Již v této době si Eliška uvědomovala nedostatečnost a omezenost školní výuky, která je dívkám její doby umožněna. Tyto poznatky poté ovlivnily směr její budoucí práce.

V 60. letech byla Eliščina touha po dalším studiu utlumena vleklou revmatickou chorobou. Kloubový hostec ji pak doprovázel po celý život, především kvůli drastickým léčebným metodám, které lékaři užívali. Kvůli nim trpěla často Eliška příšernou fyzickou bolestí, sníženou pohyblivostí i poruchami sluchu a zraku. Především kvůli této nemoci se na doporučení lékařů Eliška nikdy nevдалa a nezaložila vlastní rodinu. Tato nemoc ji však neodradila od četby, zajímala se o starší i soudobou světovou literaturu. V Elišce se začal postupně vyvíjet básnický talent.

Mezi první osobnosti, které rozpoznaly Eliščin talent, patřil hudební skladatel Karel Bendl, který ji později požádal o spolupráci na své první opeře *Lejla*, k níž Eliška napsala své první libreto. Tato opera měla premiéru v roce 1868 v *Prozatímním divadle*, které se však Eliška nezúčastnila, protože byla nucena odjet se svou rodinou do Plzně. Důležitou událostí, která významně poznamenala Eliščin budoucí život, byl domácí ples pořádaný Františkem Ladislavem Riegre v lednu roku 1863. Právě zde se seznámila s předními osobnostmi české společnosti, především s Karolinou Světlou a Vítězslavem Hálkem. Právě Světlá později podporuje literární pokusy Elišky Krásnohorské a je jí oporou v těžkých chvílích nemoci. Půjčovala ji své knihy a vybírala básně vhodné k otištění. A tak roku 1863 Eliška poprvé publikovala své básně v Hálkově *Lumíru* a Nerudově *Rodinné kronice* již pod pseudonymem Eliška Krásnohorská. Svůj literární pseudonym „Krásnohorská“ si Eliška zvolila na památku marného hledání otce po jeho rytířských předcích, kdy věnoval jednomu podvodníkovi značné množství peněz, aby zjistil, zda jeho předkové pocházejí z rytířského rodu z Krásné Horky. Roku 1864 se Eliška poprvé setkala s Bedřichem Smetanou, s kterým počala svou spolupráci překladem německých textů Schumannových skladeb.

Matka však s uměleckou prací Elišky nesouhlasila, žárlila na vztah Elišky s Karolinou Světlou, která právě v této době působila v pokrokovém *Americkém klubu dam*, jehož přednášek se její dcery často zúčastnily. Právě Karolina Světlá představuje

jeden z nejdůležitějších vlivů na Elišku. Podporuje ji v její literární tvorbě, rozvíjí její vzdělání doporučováním knih, směřuje ji k učení jazyků, především polštiny, kterou Eliška zúročí v překladu její oblíbené Mickiewiczovy knihy *Pana Tadeáše* do češtiny. Světlá ji také zasvěcuje do ženského emancipačního dění v českém prostředí. Přivádí ji do *Ženského výrobního spolku* i k redigování *Ženských listů*.

Od roku 1867 do roku 1874 žije Krásnohorská se svou rodinou v Plzni, odkud pořádá časté výlety do Prahy za Karolinou Světlou. V roce 1871 se vydává po vzoru Světlé na studijní cestu na Šumavu. I když ji velmi trápilo, že neměla příležitost prostudovat blíže život a trápení tamního lidu, i tak si z cesty odvezla cenné inspirace především z Černého jezera a Čertovy stěny. Právě atmosféru Domažlicka a krásu šumavské přírody líčí ve své druhé básnické sbírce s názvem *Ze Šumavy*.

Karolina Světlá nabízí Elišce možnost redigovat *Ženské listy*, které od roku 1874 vlastní *Ženský výrobní spolek*, jehož je Světlá zakladatelkou i starostkou. Krásnohorská tuto nabídku na nátlak své rodiny nejdříve odmítá, roku 1874 nakonec svolí a vrací se zpět do Prahy. V působení v *Ženských listech* spatřuje možnost, jak se vymanit ze závislosti na své rodině a plně se osamostatnit. Právě tímto dnem, kdy se po sedmi letech navrací z Plzně opět do Prahy, začíná její memoárové dílo *Co přinesla léta*.

Ještě v Plzni studuje Krásnohorská dostupnou literaturu o ženském emancipačním hnutí a publikuje článek *Ženská otázka u nás a jinde* ve Vlčkově *Osvětě*. Základní cíl emancipace žen v českých podmínkách spatřuje Krásnohorská nejdříve v problematice sociálního postavení žen ve společnosti. Možnost vzdělání je až teprve druhým stupněm. Cestu k dosažení druhého stupně si pak Krásnohorská vypracovala do dvou etap. První etapa znázorňuje zřízení gymnázií pro dívky, druhá etapa pak spočívá v získání možnosti univerzitního studia pro ženy. Právě v duchu tohoto programu pracovala pak Krásnohorská jak v *Ženském výrobním spolku*, tak i v *Ženských listech*, které přenesla přes první finanční potíže a pozvedla jejich kulturní úroveň. Funkci redaktorky tohoto časopisu plnila Krásnohorská třicet pět let. V *Ženských listech* si kladla za úkol promlouvat k ženám v české společnosti a vychovávat je. Činila tak mnoha články, které uveřejňovala jak pod svým uměleckým jménem, tak i pod nesčíslným počtem dalších pseudonymů. Náplň časopisu tvořily statě týkající se ženské tematiky, povídky na pokračování, spolkové a školní rubriky, články literární, umělecké i recenze, které psala Krásnohorská většinou sama. Zde také Krásnohorská vyzývala společnost k finanční podpoře nejen *Ženského výrobního spolku*, ale i později v 90. letech k podpoře gymnázia *Minervy* i k zpřístupnění univerzitního studia ženám. Právě

v těchto letech pozvedá Krásnohorská úroveň časopisu nejvýrazněji. Zařazuje sem články literární, umělecké i odborné, které počítají již s vzdělanější čtenářskou obcí. Arne Novák ji ve svých *Přehledných dějinách literatury české* označuje za „stvořitelku české ženské žurnalistiky“.⁴⁰ Až na počátku 20. století má slepnoucí Krásnohorská k redigování časopisu k dispozici pomocnou sílu Kristu Nevšimalovou.

Nejplodnější období tvorby Krásnohorské představuje období sedmdesátých a osmdesátých let. Během nich vydala mnoho básnických sbírek a pokračovala ve spolupráci s Bedřichem Smetanou tvorbou svých vrcholných libret k jeho operám *Hubička*, *Tajemství* a *Čertova stěna*. Vedle své původní literární tvorby a překladů vstoupila do literárního dění také jako rázná kritička. „*Na evropských filosofích dovedla přesvědčivě ukazovati, kterak 99% tesí se dá zvrátiti v opačný smysl a jen jedno procento má věčnou platnost.*“⁴¹

Eliška Krásnohorská se v druhé polovině devadesátých let dostává do rozporu s mladou modernistickou generací tím, že se stále striktně zastává národního programu. Za svou obranu pravosti *Rukopisu královédvorského a zelenohorského*, který uveřejňuje roku 1866 v *Ženských listech*, je tehdejší básnickou společností ostře kritizována. Kvůli své „zaostalosti“ v otázce dobových trendů není kritizovaná jen lumírovci, ale i později na počátku 20. století skupinou literární moderny.

V 90. letech se počala také opět intenzivněji zabývat prací pro *Ženský výrobní spolek* a pro rozvoj dívčího školství. Krásnohorská v sobě vidí pokračovatelku v emancipační činnosti Karoliny Světlé, a tak se roku 1891 stává starostkou *Spolku*. Její snaha o zlepšení stávajícího vzdělání dívek vyústí roku 1890 založením spolku *Minerva*, jehož hlavním cílem je získání finančních prostředků pro téhož roku nově vzniklé dívčí gymnázium *Minerva*. Krásnohorská otiskla ve všech důležitých dobových časopisech svou stat' s názvem *Vzdělanstvu českému*, v němž českou veřejnost žádala o finanční podporu *Minervy*. Zároveň uveřejnila 1. března roku 1890 v *Ženských listech* petici, jejímž úkolem bylo přimět ministerstvo vzdělání k povolení studia žen na lékařské a filozofické fakultě. Založení prvního dívčího gymnázia v někdejší Rakousku přineslo výrazné zlepšení situace dívčího vzdělání v české společnosti. Od roku 1917 nesla škola název *První městské dívčí reálné gymnázium Krásnohorská*⁴². Druhá etapa Krásnohorské emancipační činnosti se však naplňuje teprve až roku 1897,

⁴⁰ VLAŠÍNOVÁ, D. *Eliška Krásnohorská*. Praha: Melantrich, 1987, s. 35-36.

⁴¹ PRAŽÁK, A. *Míza stromu*. Praha: Topičova edice, 1940, s. 123.

⁴² VLAŠÍNOVÁ, D. *Eliška Krásnohorská*. Praha: Melantrich, 1987, s. 45.

kdy bylo ministerským výnosem schváleno řádné studium žen na filozofické a až o tři roky později na lékařské fakultě. Na počest její obětavé práce byla ve dvacátých letech jmenována čestnou doktorkou filozofie a členkou *České akademie věd a umění*.

Eliška Krásnohorská zemřela 26. listopadu 1926 v Praze, kdy byla pochována na Olšanském hřbitově. Ze svého života po sobě zanechala nesmírné bohatství, nejen umělecké, ale i společenské a emancipační činnosti. Její literární tvorba je velmi rozmanitá. Nalezneme v ní zastoupení nejen všech beletristických žánrů – poezii, prózu i drama, ale také řadu libret, překladů a nespočítatelné množství kritických studií a článků, kterými přispívala nejen do svých *Ženských listů*, ale i do téměř všech dobových časopisů.

I když se autorce po své smrti dostalo nemalého uznání, byla přesto převážná část její literární tvorby považována za překonaný přežitek a za záležitost minulého století. To bylo zapříčiněno především jejím pojetí literární tvorby v duchu vlasteneckém. Nikdo ji však nemůže vytknout její emancipační snahy a povznesení dívčí vzdělanosti, díky kterým nevstupovala již „česká žena“ na práh 20. století jako pouhá „služka a reprezentantka svého muže“, ale jako svébytná a vzdělaná bytost s jasným přesvědčením.

4.2 Charakteristika díla

U uměleckého zrodu Elišky Krásnohorské, především tedy její básnické činnosti, stáli představitelé májovské generace – Světlá, Hálek, Neruda. Avšak v této generaci nenalezla svým názorovým a uměleckým zaměřením uplatnění a tíhla především ke skupině ruchovské, v jejichž almanachu *Ruch* publikovala také některé své básně. Program ruchovců splňoval naprosto její uměleckou ideu vlasteneckou, demokratickou i humanistickou. Také ona, podobně jako Karolína Světlá, spatřovala národního ducha ve venkovském lidu, na který nahlížela jako na základní pilíř české uvědomělosti. Nahlížela na literární tvorbu jako na prostředek, kterého lze užít ke službě vlasti. Proto si pro svou tvorbu vybírala jen takové náměty, které sloužily k „probuzení“ českého národa. V tomto duchu tvořila především proto, že se obávala o budoucnost českého národa.

Krásnohorská pro svá díla volila jen kladné typy postav, skrytých za intimní oponou cudnosti⁴³. Hlavní postavy představovali ztělesněné ideály, které měly vést čtenářské publikum k tomu, aby se stalo mravně krásným. Nezobrazovala svět opravdový, tedy realistický, ale právě naopak zidealizovaný a vysněný. Nedovedla pochopit, čím by mohla skepse a záporné hodnoty hrdinů napravovat a posilovat národ. Krásnohorská byla zastánkyní myšlenkové i obrazové čistoty, ryzí umělecké formy a jazykové dokonalosti⁴⁴. Proto není divu, že s odstupem času je na její díla nahlíženo jako na díla nečasová, konzervativní až moralistická.

Jak již bylo zmíněno v předešlé kapitole, uvědomovala si Krásnohorská omezených práv žen nejen ve vzdělání, ale i v rámci celé společnosti. Podle jejího názoru „*jen svobodná žena může roditi svobodné děti a tvořiti svobodný budoucí národ*“.⁴⁵ Proto se svou činností rozhodla osvobodit ženu v rámci tehdejší společnosti. Krásnohorská počala učit ženy pracovní samostatnosti, vychovávala je nejen pro domácnost, ale i pro život. Z tohoto důvodu zakládala četné veřejné a nedělní školy. Snažila se osamostatnit ženy nejen ve městě, ale také na vesnici. Její úsilí vyústilo v založení prvního dívčího gymnázia *Minerva*.

Díky svému prozaickému dílu *Svéhlavička* je Eliška Krásnohorská považována za zakladatelku nového literárního žánru, tedy českého dívčího románu. Touto tvorbou pro dívky si však Krásnohorská protiřečí se svou společenskou i literární činností. Eliška Krásnohorská si vždy zakládala na dokonalosti svých uměleckých děl. Toto dílo se však ocitá na samém pokraji vyšší literatury, spíše bývá řazeno do literatury triviální, která je zaměřena pouze na komerční úspěch. Jako vlastenka a zapřísáhlá bojovnice proti poněmčení českého národa se nechává inspirovat sentimentálním románkem německé autorky Emmy von Rhoden. A jako největší odcizení, ba přímo zpronevření svých životních ideálů spatřujeme v její inspiraci v prostředí rakouských penzionátních škol. Jakoby tímto motivem penzionátní školy popřela celou svou dosavadní emancipační snahu a snahu o zlepšení situace dívčího vzdělání, které zasvětila celý svůj život. Když se však hlouběji ponoříme do doby, kdy Krásnohorská svou *Svéhlavičku* psala, uvědomíme si, že triviální literatura, především německého původu, byla u nás v té době velmi oblíbená a valnou většinou děvčat vyhledávaná. Proto se s největší pravděpodobností nechala Krásnohorská zlákat k inspiraci již zmíněnou předlohou. Vypracovala ji především proto, aby ji pro dívky převedla do českého prostředí a

⁴³ PRAŽÁK, A. *Míza stromu*. Praha: Topičova edice, 1940, s. 124.

⁴⁴ Tamtéž, s. 124.

⁴⁵ Tamtéž, s. 120.

alespoň tím zůstala věrna svým ideálům. Touto tvorbou vyvolala vlnu zájmu o dívčí četbu českých autorů.

Prozaické tvorbě Elišky Krásnohorské se publikace příliš nevěnují, spíše ji obcházejí. Je nutné si však uvědomit, že i když práce z kvalitativního hlediska nejsou srovnatelné s úrovní jiných prací Krásnohorské, z hlediska kvantitativního představují nejpočetnější část její tvorby. „*Ke svému prozaickému talentu neměla sama Krásnohorská dost důvěry, jak si často povzdechla v dopisech Karolině Světlé.*“⁴⁶ Svou prozaickou tvorbu považovala především za tvorbu oddychovou.

Jak již bylo zmíněno dříve, autorčina prozaická tvorba pro dívky je řazena pod literaturu triviální. Její znaky jsou v díle Krásnohorské velmi zjevné. Prozaická díla psaná pro dívky se nezakládají na přílišné originalitě, naopak dodržují dobové konvence a často napodobují již díla vzniklá, pocházející především z německé, francouzské, anglické a později i ruské literatury. Převládá schematičnost jak po ideové, tak i po námětové a kompoziční stránce. Autorka podává zjednodušený, ucelený a snadno pochopitelný obraz idealizované skutečnosti. Počet strukturních prvků – postav, prostředí, motivů i dějů – je značně omezený⁴⁷. Díla hýří fantazií a dějem, na kterém se především celkový obsah zakládá. Užívá se vždy nudných a stereotypních šablon. Vyskytuje se zde motiv dobra a zla, odměny a trestu. Vlastnosti postav jsou často popisovány až v extrémních pozicích černo-bílou technikou, rozvíjí se podle očekávání, nebo se jejich charakter nemění vůbec. Postavy jsou pouhými nositeli vlastností, které jim autorka přisoudila. Nedochozí k žádným dramatickým konfliktům, ani k napětí. Děj se odehrává nejen podle časové kontinuity, ale i podle našeho očekávání a ústí sentimentálním happy endem, který v tomto případě většinou znamená svatbu nebo nalezení životní lásky. Šťastnému konci je přikládána důležitá váha, stejně jako v pohádce. Hlavním hrdinou je vždy dívka, líbezná hrdinka, která je často svou rodinou rozmazlená a zhýčkána. Pouze v rámci její postavy můžeme pozorovat vnitřní pocity i myšlenky. Hrdinové se často objevují v pokračováních, jak je tomu příkladem u *Svéhlavičky* nebo *Célinky*. Krásnohorská svým dílům propůjčuje jistou citovost, ale také silný mravoučný a didaktizující charakter.

Eliška Krásnohorská se kvůli svému špatnému zdravotnímu stavu na doporučení lékaře nikdy nevdala. O jejím milostném životě se nám nedochovalo příliš zmínek, a tak není divu, že se jí často, i mladou generací básníků, přezdívalo „stará panna“. Právě tuto

⁴⁶ VLAŠÍNOVÁ, D. *Eliška Krásnohorská*. Praha: Melantrich, 1987, s. 168

⁴⁷ SIROVÁTKA, O. *Literatura na okraji*. Praha: Československý spisovatel, 1990, s. 47.

citovou mravnost, kterou čerpala z osobního života, přesunula i do své tvorby umělecké. Je možné, že právě kvůli tomu začala psát sentimentální románky, kde svou lásku, ač velmi zidealizovanou, ztělesnila alespoň do svých hrdinek. V rámci svých hrdinek pak prožívala to, co jí bylo ve svém osobním životě zapovězeno a co alespoň kompenzovala svou dobročinnou prací pro blaho společnosti, především jejích žen.

Jak již bylo zmíněno, Eliška Krásnohorská byla zastánkyní ruchovské generace, která své ideály spatřovala v činnosti sloužící svému národu. Proto čerpala především z národních motivů a vlasteneckého smýšlení. Hlavní platformou, představující publikační činnost ruchovské generace, byl časopis *Osvěta*, kam Krásnohorská také často přispívala. Právě v sedmdesátých letech se vedle této národnostní školy objevuje generace mladých básníků, která svou tvorbu zasvěcuje povznesení české literatury na úroveň literatury světové. Tato kosmopolitní škola, v čele s J. Vrchlickým a J. V. Sládkem, neužívá výhradně národní tematiky, nechává se inspirovat především náměty světovými. Lumírovci se snaží oprostit svou uměleckou tvorbu od jakékoliv funkce, umění má podle nich sloužit pouze umění samotnému. Boj mezi těmito dvěma „tábory“ – časopisem *Osvětou* a *Lumírem* - se postupem času strhl v ostrou kritickou přestřelku, v které byli ruchovci kritizováni pro svou zastaralost a lumírovci pro opomíjení české a slovanské tematiky. Krásnohorská poukazuje na to, že každá literatura, která nabyla světové důležitosti, je vlastně ve svém jádru literaturou národní. Nežádá však, aby vše cizí bylo z české literatury vyloučeno, chce jen, aby se lumírovci více inspirovali náměty českého národa⁴⁸. Lumírovci se však cítí dotčeni statí Krásnohorské a uveřejňují proti ní Vrchlického satirickou báseň:

*„Harum, harum, mik mik mik
není nad náš Musejnik
copánek ho hezky kráslí,
,Eliška‘ mu váže mašli,
aby mravů neodvyk,
není nad náš Musejnik. ...“⁴⁹*

Stejně kriticky jako kosmopolitní školu hodnotí Krásnohorská i mladou generaci kolem nového Máje z roku 1878. I když opravdové smíření ideálů *umění pro život* a

⁴⁸ MÁCHAL, J. *Boje o nové směry (1880-1900)*. Praha: Nákladem Jednoty českých filologů, 1926, s. 4.

⁴⁹ Tamtéž, s. 6.

umění pro umění nebylo nikdy možné, působil však tento boj blahodárně na rozvoj české poezie, jejíž formální i jazyková stránka dosáhla v této době vysoké úrovně.

Eliška Krásnohorská byla podle svého názoru zastánkyní realismu. Věřila, že je v literatuře potřeba zobrazit více životní pravdy a považovala skutečnost za nejlepší zdroj. Její pojetí realismu se však velmi lišilo od pojetí realismu světového⁵⁰. Když k nám později začal realismus pronikat, byla stejně jako ostatní ruchovci jeho největším odpůrcem. Již podle samotného díla Krásnohorské je jasné, že nepsala v duchu realistickém, nýbrž idealistickém. Snaží se, aby její díla byla umělecky dokonalá a krásná, ukazuje nám osudy hrdinů, kteří jsou ztělesněnými ideály a ocitáme se pouze v krásných a šťastných prostředích.

Na počátku 20. století se Eliška Krásnohorská střetává opět s další mladou generací – českou modernou. Její konflikt s modernou spočíval především v jejich odlišném pojetí ideálu ženy. Nechácala především jejich náhled na ženu v moderní literatuře, která odkrývala ženskou intimitu těla a detabuizovala její sexuální obraz. „*Vnímala oslabování poezie ženy právě tím, čím více a více se žena prezentovala ve své tělesnosti.*“⁵¹ Obávala se toho, že na ženu bude nahlíženo jen jako na objekt mužské touhy. Proto tuto mladou generaci odmítala a ostře ji kritizovala. Zůstala po celou dobu věrná svým zásadám.

4.3 Rozbor díla

V této práci se blíže seznámíme s dvěma dívčími romány Elišky Krásnohorské - *Svéhlavička* a *Jediná*.

4.3.1 Svéhlavička

Svéhlavička byla poprvé vydána roku 1887. Pro vznik této románové povídky se nechala Eliška Krásnohorská inspirovat dílem *Trotzkopf* německé autorky Emmy von Rhoden v době, kdy byly dívčí romány evropských autorů v českém prostředí velmi oblíbené. Rozhodla se vsadit *Svéhlavičku* do českého prostředí, aby ji přiblížila dívčímu publiku. Moderní typ vzdělané ženy se teprve vyvíjel, a tak se Krásnohorská alespoň snažila naklonit si mladé čtenářky. Obracela se především k dívkám z měšťanských

⁵⁰ MÁCHAL, J. *Boje o nové směry (1880-1900)*. Praha: Nákladem Jednoty českých filologů, 1926, s. 22.

⁵¹ Heczková, L. In: *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století*. Sborník příspěvků z konference uspořádané ve dnech 23.-24.11.2006 Národním archivem ve spolupráci s Archivem hlavního města Prahy. Praha: Scriptorium, 2007, s. 88.

vrstev, proto zvolila právě příběh z penzionátu, který představoval nejčastější zdroj jejich vzdělání a výchovy. Nejedná se však o doslovný překlad, nýbrž o volné převyprávění. Krásnohorská prohlásila, že Svěhlavička „*asi z poloviny však je nejen zcela jiná, nová, nýbrž přímo opačná, poněvadž originál je strašně šosácký, buržoustský by se mohlo říci, až běda zpátečnický*“.⁵² Svěhlavička se ve své době těšila velkého úspěchu, a tak později vznikla ještě tři pokračování – *Svěhlavička nevěstou* (1900), *Svěhlavička ženuškou* (1900) a *Svěhlavička babičkou* (1907). Poslední díl vydala Krásnohorská pod pseudonymem Terezie Dvorská. Jedná se o sentimentální románovou povídku, která pojednává o napravení mladé dívky. Autorka zde tedy užívá schematickou šablonu, na níž se celý děj zakládá. Dějiny naší dětské literatury od autorů V. F. Suka a O. Pospíšila spojují jméno Krásnohorské se vznikem pokleslého dívčího románu v naší literatuře.⁵³

Hlavní hrdinku představuje mladá dívka Zdenka, která je dcerou okresního starosty. Po ztrátě své matky jí otec splňuje všechna přání, a tak není divu, že ze Zdenky vyrostle velmi rozmazlené a nevychované děvče. Ve své nové matce spatřuje zlou macechu, která ji neustále něco nařizuje a nutí ji k věcem, o které nemá zájem. Její macecha je však dobromyslnou ženou, která chce Zdenku jen slušně vychovat. Kvůli stálým rozporům s macechou se Zdenka stává tvrdohlavou až vzpurnou a o své vzdělání a slušnou výchovu nejeví zájem. Otec svou dceru bezmezně miluje a na doporučení své ženy posílá Zdenku do internátní školy. Právě internátní škola v Ivanově Městci se stává místem, kde po počáteční vzpouře získává Zdenka základy vzdělání a slušné výchovy. Poznává zde sociální nepoměry společnosti, nejvýrazněji na své spolubydlící Eleně, poznává dobové zvyky a tradice a ztrácí svou tvrdohlavost i zarputilost. Stává se mravním ideálem společnosti, a díky příběhu jedné své oblíbené učitelky nalézá vztah ke své maceše. Jako mravně vzdělané děvče rozpozná včas neupřímnou lásku, která jí je nabízena pouze kvůli získání rodinného bohatství. Skutečnou lásku nalézá až doma na statku v Jiříkovi.

Máme zde tedy možnost vidět proměnu hlavní hrdinky, kdy se z nevychované mladé dívky stává mravní ideál. Jiné vedlejší postavy v románu se neproměňují. Jejich charakter zůstává stejný. Objevují se zde převážně jen kladní hrdinové, jejichž úkolem je učinit z hlavní hrdinky dívku, která je schopna vést v budoucnu svou domácnost a reprezentovat svého muže – tedy úkol ženy, proti kterému Krásnohorská celý život

⁵² VLAŠÍNOVÁ, D. *Eliška Krásnohorská*. Praha: Melantrich, 1987, s. 171.

⁵³ Tamtéž, s. 172.

bojovala. Autorka zde popírá svůj emancipační program tím, že nevytváří žádný typ emancipované hrdinky. Nejvíce působí na Zdenku její americká spolubydlící Elena. Velký Elenin vliv spočívá především v tom, že pochází z chudých sociálních poměrů, a tak na jejím příkladě Zdenka poznává svou marnotratnost a uvědomuje si své rodinné štěstí.

Děj je jednoduchý, snadno pochopitelný a vyvíjí se kontinuálně. Svěhlavička se převážně odehrává ve dvou prostředích – doma na statku a v penzionátní škole. Autorka užívá srozumitelného jazyka a jednoduché skladby vět. Krásnohorská však krásným a zajímavým způsobem popisuje společenské akce, které se ve škole odehrávají.

Jediným neočekávaným motivem je smrt malé dívky Lillinky, kterou její matka nemá čas navštívit ani ve chvíli, kdy je dítě k smrti nemocné. Na tomto prvku, který v příběhu narušuje harmonický vývoj, chtěla Krásnohorská poukázat na nemravní chování vyšší společenské vrstvy, která je pro své vlastní dobro schopna „obětovat“ i svou vlastní rodinu. Tím má nejen v hlavní postavě, ale i ve svých čtenářkách vzbudit lásku ke svému domovu, tedy i ke své vlasti.

4.3.2 Jediná

Tento román vydaný roku 1904 má již více propracovaný děj, než jiné dívčí romány Krásnohorské. Lze se domnívat, že se snad vztahuje k životnímu příběhu literárního kritika profesora Ferdinanda Schulze, který prožil dětství v Nymburku a studoval gymnázium v Mladé Boleslavi.⁵⁴

Příběh knihy je založen na propletení dvou dějových složek. Příběh hlavní se zakládá na stejnojmenném románu *Jediná*, který autor, jakýsi Křišťan Doubec, zasílá profesoru Tečkovi. Při čtení knihy profesor Tečka zjišťuje, že je kniha inspirována jeho mládím a vypráví o jeho skutečném setkání se svou zemřelou ženou.

Hlavní postavou tohoto románu je výjimečně muž – profesor Justin Tečka, který žije v Mlatikovech v ústraní. Profesor je starý muž, vdovec, který díky losu své ženy přichází k nemalému peněžnímu obnosu. Ten mu umožňuje starat se nejen o blaho své rodiny, ale i společnosti. Nejenže finančně podporuje vzdělání všech svých rodinných příslušníků, ale i svým vědeckým bádáním se snaží přijít k závěrům, které by prospěly soudobé i budoucí generaci. Je přesvědčen o tom, že všechny události, které se v rámci

⁵⁴ POLÁK, J. Eliška Krásnohorská, dívčí romány, pohádky a hry. *Zlatý Máj*. 1978, s. 195.

historie odehrály, nebyly náhodné, ale byly příčinou jasně stanovených zákonů. Věřil, že každá událost má své logické odůvodnění, a že historie není nic jiného, než dokola se opakující kolotoč náhod. „*Ovšem, logika dějin jest pojmem starodávným a dávno všichni myslící lidé dovedou posouditi, že podobně, jako se v přírodě vše děje tak, jak se dle vlastních zákonů jejích díti musí, též ději lidskými vládne nepřetržitý řetěz příčin a důsledků, nikoliv náhod, jak se povrchnímu pozorovateli zdává ...*“⁵⁵

V životě profesora Tečky můžeme spatřit motiv nešťastné lásky. Když profesor zjišťuje, že žena, které celou dobu pochleboval a kterou požádal o ruku, není tou dívkou, do které se zamiloval, je mu již líto dívce ublížit a ze soucitu si ji vezme za manželku. I když mu toto sebeobětování nepřinese šťastné manželství, přinese mu alespoň po smrti ženy značný obnos peněz, který mu umožní zajistit celou svou rodinu.

Druhou vedlejší postavou je Justina Severová, dívka milá, pravdomluvná a ctnostná. Obdivuje strýčka pro jeho zkušenosti a vědomosti. Jeho dílem, které tvoří pro lidstvo, je přímo uchválena a podporuje ho v jeho tvorbě. Je uchválena všemi muži, kteří oplývají vědomostmi a uměleckým nadáním. Proto také miluje synovce profesora Tečky Miloše, jenž je autorem v té době velmi oblíbeného románu *Jediná*. Když se však od strýce dozvídá, že Miloš zradil jeho důvěru a napsal román o jeho nešťastném setkání se svou budoucí ženou, chápe strýčkovu ponížení a odmítá svou lásku k Milošovi. Dává přednost lásce k člověku, který se k ní choval jako vlastní otec, před svou životní láskou.

Další důležitou postavou románu je Miloš Budecký, synovec profesora Tečky. Profesor si Miloše váží nejvíce ze svých synovců, nejen proto, že si na něm kompenzoval přerušení styku se svou sestrou, Milošovou matkou, která dala přednost lásce k manželovi před svým bratrem. Miluje ho především pro jeho dobrou, nezkaženou povahu a pro jeho touhu po vědomostech, díky které nachází cestu k profesorovi i Justina. Ve chvíli, kdy však profesor zjistí, jak se k němu jeho synovec pro vlastní prospěch zachoval, rozhodne se s ním přerušit všechny styky. Hrdost je profesorovi milejší než vlastní rodina.

Protiklad Justiny, tentokrát ne tak extrémní, představuje její kamarádka Slávka. Ta je velmi cílevědomá a pro svou lásku je schopna učinit i morální poklesek, jen aby získala peníze a mohla si vzít svého milého. Nechce se obětovat a vzdát se své lásky jen kvůli tomu, že pochází z chudé rodiny a nemá žádné věno, kterým by mohla pomoci

⁵⁵ KRÁSNOHORSKÁ, E. *Jediná*. Praha: Knihtiskárna Edvarda Leschingra, 1922, s. 16.

rodině svého milovaného od vysokých dluhů. Slávka však není za svůj morální poklesek odsouzena, právě naopak. Díky jejím „pletichám“ dochází k vysvětlení všech událostí a k opětovnému stmelení rodiny profesora Tečky. Profesor se dokonce shledává se svou životní láskou, kterou však pro nešťastnou minulost odmítá a zůstává s ní jen v přátelském vztahu. Slávčin nemorální poklesek není tedy potrestán, nýbrž odměněn.

Celý příběh nakonec ústí do obrovského happy endu, na konci kterého získává svou lásku nejen Sylva, ale také Justina s Milošem, dokonce i profesor Tečka, který našel lásku v dceři své služky, Míně Maršálové. Profesor získá cenné ponaučení, že náhoda přeci jen v životě hraje důležitou roli a že v lidském životě neexistují žádné zákony, které by dokázaly předpovědět životní události, nebo snad dokonce řídit osud člověka.

Tento román Krásnohorské představuje umělecky vyšší dílo, než její příběh *Svéhlavičky*. Propracovanost postav i děje je již zřetelnější. Nedochází zde sice ke změnám charakteru postav, nenacházíme zde však ani výrazné černo-bílé znázornění postav. I když se opět nacházíme v harmonickém prostředí, které přibližuje pouze jen kladné postavy, nejsou již jejich charaktery tak přehnaně zidealizované. Autorka nám ukazuje, že i mravně dobří lidé mohou chybovat, a přesto nemusí být za své chyby potrestáni. Děj je opět vypravován jasně a srozumitelně, i jeho jazyk je přiblížen dobovému čtenáři.

5 Závěr

Karolina Světlá a Eliška Krásnohorská se za svůj život výrazně podílely na rozvoji české společnosti v 19. století. Jejich činnost se neomezovala pouze na působení v duchu vlasteneckém a demokratickém, ale zaměřovala se především na emancipaci žen v české společnosti. Obě autorky si uvědomovaly omezené možnosti žen nejen v jejich vzdělání, ale i v jejich postavení v české společnosti a snažily se tuto stávající situaci vylepšit. Karolina Světlá stála nejen u zrodu *Amerického klubu dam*, který se orientoval především na charitativní činnost a vzdělání žen, ale také u zrodu *Ženského výrobního spolku*, který vedle vzdělání všeobecného poskytoval ženám i vzdělání odborné, čímž jim byly poskytnuty lepší podmínky obživy. Eliška Krásnohorská na práci Světlé později navázala a více ji rozvinula svým emancipačním programem, který se snažil vylepšit sociální podmínky žen a nabídnout jim další možnosti vzdělání. První etapa jejího programu představovala založení dívčího gymnázia *Minervy*, v druhé etapě vybojovala ženám povolení univerzitního studia na fakultě filozofické a později na fakultě lékařské.

I když jejich emancipační činnost byla velmi podobná a směřovala k podobným cílům, jejich činnost literární se značně lišila. Karolina Světlá se zaměřovala především na díla prozaická, činnost Elišky Krásnohorské byla mnohem rozmanitější. Vedle poezie, prózy a dramatu se věnovala také psaní libret, kritik i překladů. Její prozaická tvorba pro dívky je řazena do literatury triviální, a proto nedosahuje takové umělecké úrovně jako díla Karoliny Světlé.

Díla Karoliny Světlé se věnují především ještědskému, popřípadě pražskému prostředí. Právě ve venkovském lidu spatřuje Světlá základní pilíř českého národa. Svá literární díla považuje za prostředek k dosažení vyšších cílů. Do svých románů vkládá revoluční myšlenku, prostřednictvím které chce ovlivnit své široké publikum a donutit ho k hlubšímu zamyšlení nad dobovou situací. Světlá ve svých dílech odsuzuje mravní a sociální útisk a klade si důležitou otázku úlohy individua ve společnosti. Zajímá se o to, do jaké míry člověk sám rozhoduje o svém životě a kdy je již ovlivňován svým okolím a dobovou konvencí. Vykresluje životy jednotlivců, především těch, kteří vybočují z harmonické společnosti, a jejich osudy vyhrocuje do konfliktních situací, aby ukázala, že dodržování řádu je pro společnost důležitější než štěstí jednotlivce. Na základě těchto konfliktních situací kritizuje soudobou společnost, především její vyšší vrstvu, a přehodnocuje soudobý mravní řád světský i církevní. Tím umožňuje hledání nového a

spravedlivějšího uspořádání společnosti. Bojuje za svobodu a rovnost národa, především za uplatňování lidských práv. Ukazuje marnost jedince, pokud se nevřadí do celku, a na základě toho kritizuje stávající řád, který člověku nepomáhá, přesto ale trvá na jeho poslušnosti a dodržování. Ve svých dílech Světlá kritizuje také boha a jeho nespravedlivé uspořádání světa. Proto její hrdinové nehledají spásu v bohu, naopak se od něho spíše odvrací. Světlá přikládá hlavní úlohu v rámci svého emancipačního hnutí především ženě. Hlavní hrdinky Karoliny Světlé jsou často výjimečné ženy se silnou vůlí a odhodláním, které jsou schopné se pro svého muže obětovat i za cenu krajně vyhraněného konfliktu s okolím. Právě jejich oběť, prostřednictvím které bojují za své přesvědčení, představuje revoluční prvek, který má donutit společnost, aby zhodnotila svůj stávající řád. Světlá ve svém díle reflektuje často svůj osobní život, tedy spor rozumu a citu. Stejně jako ona se i její hrdinky vzdávají své lásky pro dobro společnosti. Hlavní hrdinky i hrdinové jsou mravně i charakterově dobří, aby na nich více vynikla křivda, které se na nich společnost dopustí.

Na rozdíl od Světlé se Eliška Krásnohorská nesnaží svou prozaickou tvorbou působit na širokou veřejnost, ale zaměřuje se pouze na určitou část publika – na dívky. Snažila se přiblížit evropský dívčí román českému prostředí. Proto je také často považována za zakladatelku českého dívčího románu. Její sentimentální romány jsou spíše literaturou zábavnou než uměleckou. Krásnohorská jim propůjčuje především mravoučný a didaktizující charakter. Tvorba Krásnohorské však nereflektuje její celoživotní snahu, naopak jediným úkolem hrdinek je získat slušnou výchovu a vzdělání, aby byly dobrými hospodyněmi, matkami a manželkami. Dívčí romány Krásnohorské se nezakládají na originalitě, ale následují dobové tendence. Převládá v nich silná schematičnost užíváním stereotypních šablon. Krásnohorská podává jednoduchý, srozumitelný a zidealizovaný obraz, který se zakládá především na dějovosti. Její díla ústí vždy do sentimentálních happy endů, které představují nalezení pravé lásky nebo svatbu. Krásnohorská užívá pouze kladných postav a její hlavní hrdinky představují ztělesněné ideály, které jsou mravně dokonalé, popřípadě se po nápravě stávají dokonalými. Krásnohorská představuje mravní vzory, kterými by se měly soudobé mladé čtenářky také stát. Proto jsou její díla v dnešní době považována za zastaralá, až přežitá.

6 Seznam použité literatury

BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. Příbram: Libri, 2005. ISBN 80-7277-241-4.

Bouřky: Příběh Karoliny Světlé a Jana Nerudy. Litomyšl: Paseka, 2007. ISBN 978-80-7185-826-3.

HORÁLEK, Karel. *Studie o populární literatuře českého obrození*. Praha: Československý spisovatel, 1990. ISBN 80-202-0143-2.

JANÁČKOVÁ, Jaroslava. Božena Němcová a sestry Rottovy (ve světle nových pramenů a souvislostí), *Česká literatura*. 2005, s. 493-517.

JEŘÁBEK, Dušan. Karoliny Světlé Vesnický román a prameny jeho problematiky. *Listy filologické*. 1949, s. 187-193.

KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Jediná*. Praha: Knihovna Edvarda Leschingra, 1922.

KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Svéhlavička*. České Budějovice: Růže, 1968.

KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Co přinesla léta I*. Praha: Vaněk a Votava, 1927.

MÁCHAL, Jan. *Boje o nové směry (1880-1900)*. Praha: Nákladem Jednoty českých filologů, 1926.

NEUDORFLOVÁ, Marie. *České ženy v 19. století: Úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: JANUA, 1999. ISBN 902622-2-8.

OTRUBA, Mojmir. Ve směru od reality do literatury (Transformace reálného modelu v podještědských románech Karoliny Světlé). *Česká literatura*. 1993, s. 244-272.

POLÁK, Josef. Eliška Krásnohorská, dívčí romány, pohádky a hry. *Zlatý Máj*. 1978, s. 194-199.

PRAŽÁK, Albert. *Míza stromu*. Praha: Topičova edice, 1940.

Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století. Sborník příspěvků z konference uspořádané ve dnech 23.-24.11.2006 Národním archivem ve spolupráci s Archivem hlavního města Prahy. Praha: Scriptorium, 2007. ISBN 978-80-86197-83-8.

SIROVÁTKA, Oldřich. *Literatura na okraji*. Praha: Československý spisovatel, 1990. ISBN 80-202-0122-X.

SOLOVJOVOVÁ, Anna Petrovna. Povídkový cyklus v české a ruské literatuře 19. století. *Česká literatura*. 1982, s. 311-321.

STREJČEK, Ferdinand. *Eliška Krásnohorská*. Praha: Melantrich, [1922].

SVĚTLÁ, Karolina. *Kantůrčice*. Praha: Nakladatel L. Mazáč, 1930.

SVĚTLÁ, Karolina. *Kříž u potoka*. Praha: Československý spisovatel, 1982.

SVĚTLÁ, Karolina. *Vesnický román*. Praha: Československý spisovatel, 1981.

ŠPIČÁK, Josef. *Karolina Světlá*. Praha: Melantrich, 1980.

ŠTĚPÁNEK, Vladimír. *Z dějin obrozenské literatury*. Praha: Československý spisovatel, 1988.

VLAŠÍNOVÁ, Drahomíra. *Eliška Krásnohorská*. Praha: Melantrich, 1987.